

Զ. ԴԱՐՅԱՆ

ԻՄ ԱՌԱՎՈՏԸ

ՀԱՅԴԵՏՀՐԱՆ

891.99-93

15.318.

7-27

7-արյան, 9.

Ի՞նչ առաջնորդ.

2n.

4/7

794

4/14

502

894.99 - 93

7-27

2. ԴԱՐՅԱՆ

ՅՏՈՒԳՎԱԾ Է 1961 թ.

ԻՄ ԱՌԱՎՈՏԸ

ՊԱՏՄՎԱԾՔՆԵՐ

15318

A II
30503

Հ Ա Յ Պ Ե Տ Հ Ր Ա Տ

ՀԱՅԵՄ ԿԵՆՏԿՈՄԻՆ ԿԻՅ ՄԱՆԿԱ-ՊԱՏԱՆԵԿԱՆ ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ԲԱԺԻՆ
Ե Ր Ե Վ Ա Ն

1949

Շապիկը՝ Եկաբիշ Գ. ԽԱՆՁՅԱՆԻ

3. Дарян

Мое утро

(На армянском языке)

Армгиз, Ереван, 1949

ԻՄ ԱՌԱՎՈՏԸ

Ուզում եք խմանալ, թե ինչպես է սկսվում իմ առա-
վառը: Ես ձեզ կպատմեմ: Ես ինքս էլ հենց մտածում
էի մի օր մեր օղակի հավաքույթում խոսել այդ մա-
սին: Ու կխոսեմ: Ամառը ճամբար եմ գնալու և խա-
րուկի շուրջը մերոնց պատմելու եմ: Նրանք էլ իրենցն
են պատմելու: Բայց մինչև ամառը դեռ քանի ամիս կա:
Իսկ ես չեմ կարող այդքան համբերել: Ահա սկսում եմ:

Մեր տանն առաջինը դարձնում է մայրիկը՝ հայ-
րիկից էլ շուտ: Ես նրան քնած երբեք չեմ տեսել ու
մի ժամանակ կարծում էի, թե նա չի էլ քնում: Երե-
կոներն էլ նստում է մինչև ուշ գիշեր ու իր աշակերտ-
ների տետրակներն է ուղղում, կամ հայրիկի համար
թաշկինակներ է կտրում: Ասենք, դուք մայրիկին կճա-
նաչեք, ուսուցչուհի է, շքանշան ստացավ ու նկարն էլ
թերթում տպվեց՝ ականոցն աչքերին: Եթե նա իմ մայ-
րիկը չլիներ, այնքան լավ բաներ կասեի նրա մասին:
Վախենում եմ, մտածեք՝ պարծենում է, թե չէ կասեի,
որ նա ամենալավ ուսուցչուհին է ու նրանց դպրոցն՝

ամենալավ դպրոցը: Իսկ որ իմանաք՝ ինչքան լավ աշա-
կերատուհիներ ունի մայրիկը:—Նա նրանց ճանաչում եմ
տեսրակներից: Մայրիկից թաքուն նայում եմ ու նա-
խանձս դալիս է, այնպես լավ, այնպես մաքուր են
գրում: Նրանց անուններն էլ գիտեմ՝ Կիմա, Գոհար, Սա-
թիկ, Վարդուշ Նազարյան և Վարդուշ Բարսեղյան ու
էլի շատեր: Նրանց մասին մայրիկն ասում է՝ իմ Կի-
ման, իմ Գոհարը, ինչպես որ կասի՝ իմ Սուրիկը:

Սուրիկը դե ես եմ, հո գիտեք: Նա եմ, որ առաջինն
իմանում եմ մայրիկի դարթնելը, ազնիվ խոսք: Ինչքան
էլ նա իր ննջարանից զգուշությամբ, քաքի ծայրերի
վրա դուրս գա ու անցնի մեր սենյակով, գնա խոհանոց,
էլի ես կիմանամ, թեկուզ ամենալավ երազում լինեմ:
Թամարն էլ ասում է, թե ինքը համարյա մայրիկի հետ
է դարթնում, լվացվում ու սկսում նրան օգնել՝ անկո-
ղինն է հավաքում, թեյնիկն է ջուր լցնում, խոհանոցն
է կարգի բերում: Թո՛ղ ասի, իր բանն է, բայց որ մայ-
րիկին առաջինը ես եմ տեսնում իմ գլխավերևը կանգ-
նած, գլուխս շոյելիս, — այդ արդեն ինքը՝ Թամարն էլ
գիտե ու տեսնում է: Գիտեք չե՞, որ Թամարն իմ քույ-
րիկն է, երկու տարի ու մի ամսով ինձնից մեծ: Մի
մեծ ալբոմ ունի, հալբիկն է նվիրել, միջին աշխարհի
բոլոր նշանավոր մարդկանց նկարները: Իրենց ջոկխոր-
հրդի նախադասն է ու մի քիչ էլ իրեն երևակայում է:
«Մայրիկ, — ասում է, — այսօր ժամը վեցին ջոկխորհրդի
նիստ ունեմ»: Կամ թե՛ «Ուշանում եմ, մայրիկ, ախր
այսօր միջուրինյան տնկիներ ենք տնկելու»: Նրանց
դպրոցում վաղուց պատրաստվում են սլաղատու ծառերի
միջուրինյան տեսակներ տնկելու: Նա արդեն տնկել է
չգիտեմ տաս, թե՛ տասնհինգ հաս: Մի տեսրակ ունի,
ամեն ինչ գրում է մեջը, որ տունկը երբ է տնկել, օր-
վա ո՛ր ժամին, տունկի չափսը ու էլի էսպես բաներ:

Հորեղբայր Վարդանից շատ բան է սովորել: Հորեղբայր Վարդանը գյուղատնտես է ու ամեն անգամ մեզ մոտ գալիս՝ մի գլուխ Միշուրիներից է խոսում: Թամարն էլ հո՛րինչ հարց ասես, որ չի տալիս նրան: Մի գազանիք ասեմ՝ կաշահե՞ք. - առաջ ես կարծում էի, թե Միշուրիներ հորեղբայր Վարդանենց կղլխողի նախագահն է: Լավ էր, որ շուտ գլխի ընկա ու Թամարը չիմացավ: Թե չէ՝ ծիծաղելու էր, հա՛... Իսկ հիմա գիտեմ՝ ոնց որ պապիս: Ասենք՝ Միշուրիներ հենց պապիս էլ նման է, գիտե՞ք: Ափսո՛ս, պապս անցյալ տարի մեռավ, երբ ես Միշուրիների դեռ չէի ճանաչում, թե չէ կհարցնեի՝

— Պապի, Միշուրիներ պապը հո քո եղբայրը չէ՞...

Կինոյում էլ եմ տեսել: Քեֆս բերեց, որ կանգնում է ու ամերիկացիներին ասում. — Ես ձեր երկիրը չեմ գա, թեկուզ աշխարհն ինձ տաք: Ես իմ հայրենիքն ունեմ ու իմ հայրենիքը կծաղկեցնեմ... — Ես էլ այդպես կասեի, ազնիվ խոսք: Իսկ Թամարն ասում է, թե՛ չէիր ասի, դե նա սիրում է ինձ հակաճառել, ու մեկ-մեկ ձեռքերս քոր են գալիս: Բայց չէ՛, ես Թամարին սիրում եմ, հայրիկն ու մայրիկն էլ են սիրում: Ինձ նման նա էլ գրավորից միշտ հինգ է ստանում ու էնքան բարդ բառեր գիտի: Շատ է կարգում ու գրում: Բայց մի բան ասեմ՝ հո Թամարին չե՞ք ասի, կնեղանա: Անցյալ տարի ճամբարից մայրիկին գրած նամակում «խարուկ» բառի մեջ «յ» տառը կուլ էր տվել: Դուրս էր եկել խարուկ: — Մեր ուրախ խարուկը վառվում է մինչև ուշ երեկո... Ծիծաղելի բան: Չգիտեմ՝ մայրիկը Թամարին զգուշացրե՞լ էր դրա համար, թե՞ չէ, բայց երբ ճամբարից վերադարձավ, ես նրան ասացի.

— Թամար, ձեր ուրախ խարուկը դեռ վառվում է...

Նա խեթ նայից ինձ, կարմրեց ու քիչ էր մնում բարկությունից լաց լինի: Մայրիկն էլ հոնքերը կիտեց

վրաս ու ես զգշացի իմ արածը: Ա՛յ, թե ինչպիսի քույ-
րիկ ունեմ: Առավոտ շուտ սկսում է կամ դասերը սեր-
տել և կամ ոտանավոր անգիր անել: Էնքա՛ն անգիր գի-
տի, էնքա՛ն անգիր գիտի ու այնպես էլ լա՛վ է արտա-
սանում: Ասում է՝ դերասանուհի եմ դառնալու: Օ՛, ի՛նչ
լավ է դերասանուհի քույր ունենալ, չէ՞: Ես ինչքան եմ
նախանձել Վաղգենին, որի քույրը թատրոնում Ուլյանա
Գրոմովայի դերն է խաղում: Իսկ իմ քույրիկը, արտիս-
տուհի՛ թամար Սամարյանը (աֆիշներում այսպես էլ
գրելու են) Զոյայի դերը կխաղա, այ, կտեսնեք: Ես
միշտ երազում եմ այդ օրը... Ահա բեմ է մտնում սիրելի
Զոյան, իմ քույրիկը: Բոլորը ծափահարում են նրան,
իսկ ես ուրախությունից հաղիվ չեմ ճշում: Հետո չգիտեմ
ինչու՝ հիշում եմ «խաբուկը» ու մտքումս ասում եմ՝
ների՛ր, քույրիկ ջան...

Բայց ախր ես մոռացել եմ պատմել, թե ինչպես է
սկսվում իմ առավոտը. չեք էլ զգուշացնում:

Գուցե դուք կարծում եք՝ մալրիկը կամ թամարն են
ինձ դարձեցնում: Ձե՛ մի: Ես թույլ էլ չեմ տա: Հո
Վահանիկը չեմ: Տասնմեկս վաղուց անցել է: Ես սիրում
եմ ինչս դարձնել ու ռադիոն միացնել: Միացնում եմ
թե չէ՝ «Բարի լույս ձեզ, երեխանե՛ր, սկսում ենք մեր
պիտենքական լուսաբացը»... Այնքան նոր ու լավ բաներ
եմ իմանում սր: Շան, շա՛տ. ու ես միշտ էն եմ մտա-
ծում, թե Վահանիկը ինչպես է տնում առանց «Լուսա-
բացը» լսելու: Ես չեի կարող, ազնիվ խոսք: Վահանիկն
էլ եղբայրս է, իմ կեսի չափ հաղիվ լինի ու մանկապար-
տեղ է գնում: Ես եմ նրան ուղեկցում մինչև իրենց
մանկապարտեղը: Շատախոսն է, հա՛: Հենց որ փողոց ենք
դուրս գալիս՝ սկսում է. — Սուրի՛կ, էս մարդն ո՞վ է, Սու-
րիկ, էն քեռին ո՞ւր է գնում, Սուրիկ, բա ես ե՞րբ եմ
դպրոց գնալու, ու էսպես մինչև տեղ ենք հասնում: Ես

էլ դե մի բան ասում եմ, հո չեմ կարող լուել: Ամեն
առավոտ մեր փողոցի աջ անկյունում մի քեռի է հանդի-
պում, որ մեզ նայելով ժպտում է ու անցնում: Այնպի-
սի մեծ և ուժեղ ձեռքեր ունի, որ հենց առաջին օրվանից
ինձ թվաց, թե Ստախանովն է: Այդպես էլ ես բացա-
արեցի Վահանիկին՝ այ, Ստախանով քեռին, Վահանիկ
ջան, նայի՛ր... Մի քիչ անց մեզ հանդիպում է ակնոցա-
վոր մի կին՝ մայրիկին այնպես նման: «Բարի լույս
երեխաներ», — ասում է նա ու Վահանիկի գլուխը շոյելով
անցնում: Հետո դպրոց գնացող երեխաների խմբեր են
գալիս, հետո էլի քեռիներ ու մայրիկներ ու բոլորն էլ
կարծես ծանոթ լինեն... էնպես լա՛վ է:

Երբ ես վերադառնում եմ, հայրիկն արդեն դնա-
ցած է լինում: Դուք երևի նրան էլ չեք ճանաչում, թեև
ամբողջ քաղաքը դիտի՝ վարպետ Գեղամ Արտեմիչ: Մեր
գործարանում բոլորն էլ նրան այդպես են ասում, իսկ
մայրիկն ուղղակի ասում է՝ Գեղամ: Նրա նման վարպետ
քիչ կա, ողնի՛վ խոսք: Կարծում եք՝ պարծենում եմ:
Թերթերում ինչքա՛ն են գրում նրա մասին: Բոլոր էդ
գրածները Թամարը հավաքել է իր ալբոմում: Հայրիկն
իր հնգամյակը վաղուց է կատարել: Երկու-երեք տարվա
ճամփան նա մի տարում կտրում-անցնում է, բա՛:

Ալեքսանդր Չուտկիխի մասին հո լսել եք, մոսկվացի
ենթավարպետ է ու նկարն էլ հայրիկիս գլխավերևում
փախցված, թերթից է պոկել: Վահանիկին ասել եմ, որ
նա մեր քեռին է ու Մոսկվայումն է ապրում, շուտով
մեզ հյուր է գալու: Վահանիկն էլ ծափ է տալիս ու գոռ-
գոռում՝ «Արի՛, քեռի ջան, ու ինձ սովառնակ բե՛ր»:
Հայրիկը և քեռի Ալեքսանդր Չուտկիխը մրցում են
իրար հետ, թե ով ավելի շատ ու որակով արտադրանք
կտա: Նամակ են գրել իրար ու պայմանագիր էլ ունեն:
Աչքովս եմ տեսել պայմանագիրը՝ տակին հայրիկի մեծ-

մեծ ստորագրությունը: Ա՛յ, թե ով է իմ հայրիկ Գեղամ
Արտեմիչը: Իսկ ես, գիտե՞ք ինչ եմ մտածում.— ի՞նչ լավ
կլիներ,—ասում եմ,—եթե քեռի: Չուտկիխն ինձ նման
տղա ունենար: Ես էլ նրան նամակ կգրեի ու այ թե
ինչ կասեի.—«Սիրելի՛ Վոլոդյա (կարծում եմ, որ նրա
անունն այսպես կլինի), մեր հայրիկները մրցում են իրար
հետ, արի մենք էլ մրցենք ու տարեվերջին տեսնենք՝
ով ավելի շատ հինգ կուենեա»: Հետո էլի շատ բան կգրեի
մեր դպրոցի ու սկիռներական հավաքութեների մասին,
մեր միջուրինյան սլարտեզի մասին, ապագա արտիս-
տուհի Թամար Ամարյանի ու նրա Չոյայի մասին, շա՛տ,
շա՛տ բան: Նկարներ ու կուլեկցիաներ կուղարկեի նրա
կարմիր անկյան համար, իսկ Վոլոդյան էլ ինձ կգրեր
Մոսկվայից, նկարներ կուղարկեր իմ ալբոմի համար,
կժանոթացներ իր ուսուցիչներին ու ընկերներին... Նա
կպատմեր, թե ինչպես ամեն առավոտ դպրոց գնալիս
նայում է Կրեմլին, տեսնում է, գիտե՞ք ում՝ Ստալինին...
Ամեն առավոտ, հասկանում եք, թե դա ինչ երջանկու-
թյուն է: Տեսնում է ու դիտարկը հանելով ասում.—Բարե՛
ձեզ, Ստալին պապիկ...—Ստալին պապիկը նայում է Վո-
լոդյային, ձեռքը բարձրացնում է, ինչպես նկարում, ու
ասում է.—Բարի լո՛ւյս, Վոլո՛դյա, դպրոց ես գնում...

Երանի՛, երանի՛ քեզ, սիրելի՛ Վոլոդյա, ի՞նչ լավ է
սկսվում քո առավոտը. .

Բայց, Վոլոդյա, չկարծես, թե միայն դու ես նայում
Կրեմլի կողմը. տեսնում Ստալին պապիկին ու ողջու-
նում: Ես էլ եմ ամեն առավոտ նրան ողջունում մտքումս՝
—Բարե՛ ձեզ, Ստալին պապի...—Ու լսում եմ նրա հա-
րազատ ձայնը՝—Բարի լույս, Սուրիկ, դպրոց ես գնում...

Բոլորն են նայում Կրեմլի կողմը, Վոլո՛դյա, բոլորը՝
ամբողջ աշխարհը: Չէ՞ որ բոլորիս առավոտն էլ այնտե-
ղից է ծագում...

... Ահա թե ինչպես է սկսվում իմ առավոտը:

ԽԱՐՈՒՅԿԻ ՄՈՏ

Բլրաշարքի դադաթներով մալրամուտ է իջնում արևը, և սավերները ձգվում են երկամբ, երկամբ Թռչուններն ուրախ աղմկում են ծառերի կատարներին ու թփերի մեջ: Հովից շրջում են դալար մասրենիները: Շուտով հանդչում են արևի վերջին շողերն էլ, ամպերի շիկնած ծվենները դառնում մոխրագույն, ապա մթնշաղը դանդաղ բարձրանում է ձորն ի վեր:

Իբրևնային այդ անդորրը միանգամից լցվում է թմբուկի ձայնով: Փողի կանչը արձագանք է տալիս հեռուներում: Խարույկի ազդանշան է: Սուներերի պես այս ու այն տեղ աճած վրաններից, առվի կանաչուտից ու թփուտներից դուրս են թռչում պիտներները և շտապում են բոլորելու խարույկը:

Օրվա հերթապահը նշան է տալիս, և բոցի ահագին լեզուները թրատում են խավարը: Երեխաները ծափահարում են: Խարույկի լույսով լուսավորվում է անտառը, և ծառերի կատարները դեղին ցուլքեր են ստանում: Երկընքում մի ձեռք հրդեհեց աստղերը, — թե՞ դրանք խարույկի կայծերն էին՝ թռան տիեզերքի անհունության մեջ: Մեջքի վրա կիսով չափ պառկած մի պիտներ երազուն նայում է բոցի ամենաբարձր լեզվակին ու ընկերոջը կամայցուկ ասում.

— Սուրիկ, ի՞նչ ես կարծում, Մարտից կերևա մեր խարույկը, հը՞...

— Իհարկե կերևա, — ասում է Սուրիկը:

— Ասեա՛ հիմա էնտեղ էլ ամա՞ռ է, — նորից հարցնում է երազողը: Բայց Սուրիկն արդեն չի հասցնում պատասխանել: Մկտում է հանգեսը և բոցավառվող ցախի ճարճատյունը կորչում է պիոներական երգի միահամուռ տակտի մեջ:

Աշխատիր, սովորիր դու, սիրիր հայրենիքը,
Սովետական երկրի պիոներ:

Երազողն ինքն էլ է երգում ու հեռն էլ մտածում, որ հավանաբար այժմ Մարտից կլսեն նաև իրենց երգը, այնքան ուժգին է դղրդում այն:

Երբ մարում են երգի վերջին հնչյունները, հերթապահը շնորհավորում է պիոներներին խարույկի առթիվ և հայտնում հանգեսի առաջին բաժնի թեման՝ «Իմ կյանքի անմոռանալի դեպքը»:

— Ամեն մարդու կյանքում, — մտում է նա, — շատ լավ ու վատ դեպքեր են պատահում, բայց լավորը չես հիշի ու հետաքրքիր էլ չէ: Իսկ էնպիսի դեպքեր էլ են պատահում, որ չես մոռանում ու չպետք է մոռանալ: Դա շատ օգտավետ կլինի: Ճիշտ չէ՞, ընկերներ:

— Ճիշտ է, ճիշտ է, — ուրախ աղմկում են պիոներները:

— Դե, որ ճիշտ է, — ժպտալով ասաց հերթապահը, — ինչպես որ պայմանավորվել ենք, ամեն մեկս հերթով պատմենք՝ «Իմ կյանքի անմոռանալի դեպքը» համաձայն էք:

Նորից ուրախ աղմուկ՝ Իհա՛րկե, իհա՛րկե...

— Ո՞վ է ուզում առաջինը պատմել:

Մի բոսկի շափ լուսթյուն տիրեց: Լսվում էր վառվող փայտի ուրախ ճաճառոցը, որ բոցի անհամար լեզվակներով կարծես պատմում էր «Իմ կյանքի անմոռանալի դեպքը»:

— Ի՛հ, ընկերներ, ո՞վ է ուղու՞մ, — կրկնեց հերթա-
փոխանը:

Տեղից կանգնեց թխադեմ, գանգրահեր մի տղա՝
կարմիր վզկապով:

— Վահանը, Վահանը, — ձայն տվին այս ու այն
կողմից:

Վահանը լուրջ դեմք ընդունեց ու զգաստ կանգնեց
մի թմբի. ապա հայացքն ուղղելով խարույկի բոցերին,
խոսեց.

— Ես երբեք չեմ մոռանա այն օրը, երբ հայրիկս
բանակից վերադարձավ: Ես նրան չէի տեսել, շատ փոքր
եմ եղել, որ նա բանակ է գնացել: Բայց մայրիկից շատ էի
լսել նրա մասին, ու նա միշտ իմ աչքի առաջն էր, երազումս
էլ շարունակ նրա հետ էի: Ամիսը մեկ երկու նամակ էինք
ստանում նրանից ու շատ էինք ուրախանում: Նա գրում
էր, թե լավ կույտու համար քանի շքանշան է ստացել,
իսկ ես երազում էի, որ երբ նա վերադառնա, մի շքա-
նշանն ինձ կտա... Այնպես էի ուղում, այնպես... Բայց
մի անգամ էլ հայրիկի նամակն ուշացավ: Անցավ մի
ամիս, երկու ամիս, հինգ ամիս, նամակ չկա ու չկա:
Ի՞նչ էր պատահել: Մայրիկը շարունակ լաց էր լինում:
Շատ, շատ ախուր էինք:

Մի առավոտ էլ ես վեր թռա անկողնուց ու գոռում
եմ՝ «Հայրիկ...» Ձեռքս պարզում եմ, որ դրկեմ, իսկ նա
չկա: Ոչ ոք չկա տանը: Նոր միայն գլխի եմ ընկնում,
որ երազումս եմ տեսել նրան: Լավ էր՝ մայրիկը չիմա-
ցավ ու ես նրան ոչինչ չասացի, շատ կտխրեր: Իսկ ես
ամբողջ օրն ուրախ էի: Միշտ մոռանում էի, որ տեսածս
երազ է և սպասում էի, թե ահա ուր որ է՝ հայրիկը
կգա: Նույնիսկ որոշեցի դիմավորել նրան: Հագնում եմ
ամենալավ շորերս, վզկապ կապում ու առանց մայրիկին
որևէ բան ասելու գնում եմ կայարան: Նոր էի կառա-
մատույց դուրս եկել, երբ գնացքը սուլելով ու փնչաց-

ներսով մտաեցավ: Աչքերս չորս արած նայում եմ վազոն-
 ներից իջնող ուղևորներին: Ահա՛, ահա՛ իջնելու է նաև
 հալըիկը՝ մայրի փայլուն ուսադիրներով, իմ լա՛վ, իմ
 անծանոթ հայրիկը: Չէ՞ որ ես շատ եմ կարոտել նրան
 և ուզում եմ անպայման տեսնել: Բայց նա չկա: Բոլորն
 իջնում են, վազոնները դատարկվում, կառամատույցումն
 էլ հատ ու կենտ մարդիկ են մնացել: Իսկ նա... «Երևի
 վաղը կգա»՝ մտածում եմ ես և տխուր վերադառնում
 տուն: Մյուս օրը նորից գնում եմ հայրիկին դիմավո-
 րելու, և նորից նա չի գալիս: Այսպես՝ մի ամբողջ շաբաթ:
 Մի օր էլ կայարանից դատարկ տուն եմ վերադառնում,
 հոսահատությունից քիչ է մնում լաց լինեմ ու մտքումս
 էլ բարկանում եմ մայրի վրա, որ ոչ նամակ է գրում ու
 ոչ էլ գալիս է, իսկ ես ու մայրիկը շատ ենք մտածում
 նրա մասին: «Ախ, թե ես քո գեներալը լինեի՞»՝ մտա-
 ծում եմ ես և բարկությունից լալիս: Մեկ էլ կողքիցս
 անցնում է մի գինվորական և ձեռքը գլխիս գնելով
 ասում՝ «Քեզ ի՞նչ է պատահել, բալիկ ջան, ի՞նչու ես
 լալիս»: Այնպես ծանոթ է այդ ձայնը, նայեմ, տեսնեմ՝
 մայր է: «Հայրիկ», — ճշում եմ ես ու փաթաթվում մա-
 յորի ոտներին: «Հայրիկ, սիրելիս, եկա՞ր, վերջապես
 եկա՞ր...» ասում եմ ես, իսկ մայրը, որ մի ձեռքին
 ճամպրուկ ունի, շփոթվում է, կանգնում, ճամպրուկը մի
 կողմ դնում, ինձ գրկելով նայում է աչքերիս: Հետո նա
 ինձ բարձրացնում է դետնից ու սեղմում կրծքին...

— Ահա՛, թե ինչպես եկավ հայրիկը և որն է իմ
 կյանքի անմոռանալի դեպքը, — խոսքն ավարտեց վա-
 հանը և երեխաները ուրախ ծափահարեցին: «Այ թե
 ճանաչել է անծանոթ հայրիկին», «Ես էլ կճանաչեի»,
 «Չէ, մի պարծեցիր», — լավում էին այս ու այն կողմից:
 Չայն խնդրեց Մարսի մասին երազող պիոները:

— Ես էլ չեմ մոռանա, թե ինչպես մի անգամ ինք-
նաթիռ էի նստել ու սլանում էի վեր, վեր, ամպերից
էլ վեր,—սկսեց նա հայացքը աստղերին հառած,—այն-
պես լավ էր, այնպես թեթև։ Մեկ էլ սկսում ենք իջնել։
Օդաչուին հարցնում եմ՝ Ո՞ւր ենք հասել։—Նա էլ թե՛—
Բա չգիտեմ, Մարսի վրա ենք...— Ուրախությունից ճչացի
ու վեր թռա... երազ էր։

Ոմանք փութկացին, իսկ նա հանգիստ ավելացրեց.
— Այ թե իրականում այդպիսի մի դեպք պատահեր
ինձ հետ, ես երբեք չէի մոռանա այն... Բայց գուցե և
պատահի, ո՞վ գիտե... Այ, թող մեծանամ։

Նրանից հետո խոսք վերցրեց Արմավիրից հյուր
եկած ավադ ջոկատավար Անտոն Գարայանը։

Ա Ղ Ա Վ Ն Ի Ն Ե Ր

(Անտոն Գարայանի պատմածը)

Գերմանացիները մեր գյուղը մտան 1942 թվի աշ-
նանը, մի անձրևոտ ու տխուր օր։ Հայրս տանը չէր։ Նա-
խորդ գիշերը նա անտառ էր գնացել ու միացել պարտի-
զանական ջոկատին։ Նրա հետ անտառ գնացին քեռի
Նզորը, դպրոցի գիրեկտոր Անտոն Վասիլևիչը և նրա կինը՝
ուսուցչուհի Կատյա Ֆեոդորովնան, դարձոնիստ Իվանը,
երկու սափրիչները և էլի շատերը։ Գյուղում մնացել
էին պառավ կանայք, ծերեր ու երեխաներ։ Ես էլ հայ-
րիկի հետ կգնայի, բայց մայրիկը հիվանդ էր, խնամող
էր հարկավոր։

Երեկո է: Նստել ենք ու լուսամուտներն ամուր փակել, սպասում ենք: Ինչի՞ ենք սպասում՝ ինքներս էլ չգիտենք: Գուցե հենց այդպես էլ մահամերձներն են սպասում... Մայրիկը լաց է լինում ոչ թե ցավից, թեև նրահիվանդությունը ծանր էր: Նա լալիս էր հայրիկի համար, մեծ եղբորս՝ Գուրգենի համար, որ երկու տարի է ուղղամահատումն էր, ինձ համար, բոլորի համար, որոնց վրա ծանրացել էր անորոշ ու մռայլ ճակատագիրը...

Այդ դիշեր գյուղում ոչ ոք չքնեց: Անվերջ գղրղոցով տանկեր ու մեքենաներ էին անցնում, անկանոն կրակոցներ էին լավում, հեռվից դալիս էր ուղղամահատի որոտը: Ես էլ էի արթուն ու այնպիսի բաներ էի երագում, այնպիսի...

Իսկ առավոտը մեզ ուրիշ բան էր սպասում: Լույսը դեռ չբացված բակի ու տան դռները ջարդելով, անդահան անելով տուն թափվեցին մի խումբ զինվորներ և սկսեցին տակն ու վրա անել սենյակները, մառանը, խորդանոցը: Մարսավից ու անդորությունից ես կուչ էի եկել մայրիկի դրկում և հեկեկում էի: Հետո շատ էի ամաչում այդ թուլամորթության համար ու ինքս ինձ նախատում, բայց այն ժամանակ ոչնչի մասին չէի մտածում. մոռացել էի նույնիսկ մի օր առաջ հայրիկի տված խրատը՝ «Չվախենա՛ս, Անտոն ջան, ու լաց չլինեա թշնամիների առաջ. նրանց հաճելի է տեսնել մեր լացն ու արցունքը»:

Քիչ հետո զինվորները լցվեցին մայրիկի ննջարանը: Մայրիկն ինձ ամուր սեղմել էր կրծքին, գլուխն էլ չբարձրացրեց տեսնելու, թե ինչ են ուղում ֆաշիստները: Ինչ-որ բլբլացնելով՝ զինվորներն սկսեցին պոկել պատի գորգերը, մայրիկի ասեղնագործները,

Չարդեւ, բաց անել հազուստեղենի ու զարդեղենի դա-
րակները... Ապա նշանցից մեկը, երեւի ավազակապետը,
մոտեցավ մայրիկին ու կոտորտած, համարյա անհասկա-
նալի ռուսերենով հայտնեց, որ տունն ազատենք:

Մայրիկը ոչինչ չպատասխանեց: Ո՛չ շարժվեց և ոչ
էլ գլուխը թեքեց՝ տեսնի, թե ո՞վ էր իրեն դիմում: Գո-
նե բացատրեր, որ ինքը հիվանդ է, չի կարող տեղից
շարժվել: Գերմանացին կարծելով, թե մայրիկն իրեն չը-
հասկացավ, ասածը կրկնեց: Բայց մայրիկն առաջվա պես
լուռ էր ու անշարժ: Գերմանացին կատաղեց: Նրկու-
ձեռքով ամուր բռնեց իմ մեջքից, քաշելով պոկեց մայրի-
կի գրկից և շարտեց հատակին: Մայրիկը ծանր տնջաց
ու իմ հիշողության մեջ մեխվեց մորս արտասանած մի
բառը՝

— Գաղաններ...

Այլևս ոչինչ չեմ հիշում ես:

Ուշքի եկա մեկ օր հետո, մի մութ ու խոնավ նկու-
ղում: Աչքերս բաց եմ անում, նայում եմ շուրջս, — «Մայ-
րիկ», — ասում եմ հազիվ լսելի ձայնով:

— Ես եմ, Անտոն ջան, — լսում եմ մեկի շշուկն ու
մի փոքրիկ չոր ձեռք զգում եմ ճակատիս, — սոված չե՞ս,
ծարավ չե՞ս, բալիկ...

Ես ճանաչում եմ, դա մայրիկի ձայնը չի, դա Նվ-
դոկիա տատն է, կոլխոզի թռչնաբուժական ֆերմայի
աշխատողը, որը հաճախ էր մեզ մոտ դալիս ու մայրիկի
հետ երկար զրուցում: Ինչո՞ւ էի ես ընկել նրա մոտ,
ո՞ւր է մայրիկը, ո՞ւր են Փաշխատները: Նվդոկիա տատը
շարունակ ճակատս էր շփում ու կրկնում. — Մի բան
կեր, բալիկ, ախր երկրորդ օրն է, որ ոչինչ չես դրել
բերանդ: — Ես հարցնում եմ մայրիկի, մեր տան մասին,
իսկ Նվդոկիա տատը ոչինչ չի տաս, թարցնում է:

Բայց հետևյալ օրն ամեն ինչ իմացա: Մայրիկին
գերմանացիները տանջամահ էին արել: Ինձ էլ կիսամեռ
գցել էին փողոց: Եվգոկիա տատը գրկել, առն էր բե-
րել, անկողին գրել ինձ ու ամբողջ ժամանակ հոգ էր
տանում, որ ես ուշքի գամ:

Այսպես, մեկ օրվա մեջ ես որբացա: Որբ ու ան-
տուն:

* * *

Միակ բանը, որին դեռ չէր հասել թշնամու ձեռքը,
իմ աղավնիներն էին: Մի գույգ սալիտակ, սիրունիկ
աղավնի: Երկու չարի առաջ, իմ ծննդյան օրը հայրս
ինձ աղավնու երկու ձագ նվիրեց: Ես նրանց համար
տաք ու փափուկ բուն շինեցի մեր երկհարկանի տան
ձեղնահարկում, կերակրում էի իմ ամանից, վարժեցնում
էի, ու նրանք մեծացան: Նստում էին ուսերիս, պտույտ
էին գործում գլխավերև ու այնպիսի ճարպիկ թռչկո-
տումներ էին անում, որ ընկերներս թուլանում էին
ծիծաղից: Ճաշին դալիս-կանգնում էին սեղանի ծայրին
և ավիս միջից հացի փշրանքներ ուտում: Պատահում էր,
որ նրանք ցեխոտ ոտներով կեղտոտում էին սփռոցը:
Մայրիկը բարկանում էր նրանց վրա, դուրս քշում, բայց
քիչ հետո կիսաբաց լուսամուտից նորից ներս էին ընկ-
նում ու այլևս սեղանի վրա չէին կանգնում, այլ շրջում
էին հատակին:

Եվգոկիա տատը պատմում էր, որ երբ ես ուշագնաց
ընկած եմ եղել փողոցում, ճերմակ բարեկամներս
շարունակ պտույտ են գործել իմ գլխավերևում, դեռ դեռ
են նետվել: Իսկ երբ տատն ինձ իր տունն է բերում ու

պատկեցնում, նրանք հա պատվում են տան շուրջը,
տխուր-տրտում դունդունում և միայն ուշ երեկոյան
թռչում, գնում իրենց բույնը:

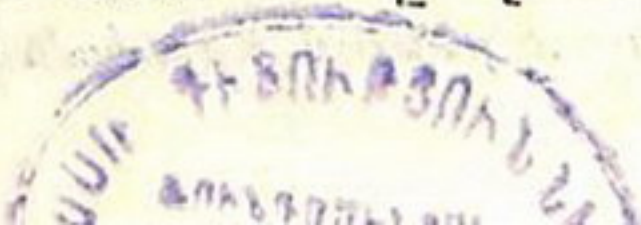
Հենց որ ես ուշքի եկա, նրանք արդեն ինձ մոտ
էին: Եվդոկիա տատը լուսամուտը բաց էր արել ու նը-
րանց ներս կանչել: Ամբողջ օրը ինձնից անբաժան էին,
իսկ երեկոները, հնազանդ իմ նշանին, թռչում, գնում
էին իրենց տաքուկ բույնը:

Փաշխատները մեր տունը դարձրել էին զինասպահետ:
Իսկ կից սենյակներից մեկում տեղավորվել էր կայա-
զորի շտաբը: Գիշեր-ցերեկ զինված պահակութուն էր
սահմանված շենքի ամբողջ շրջակայքում: Միայն աղավ-
նիներն էին անարգել ել ու մուտ անում իրենց բնում՝
խոտով ու ծղոտով լի ձեղնահարկի մի անկյունում: Բայց
նրանք էլ կարծես զգում էին, որ գյուղի ու մեր տան
հետ ինչ-որ վատ բան է պատահել, անհասկանալի իրա-
րանցում է սկսվել գյուղում, դարձել էին մի տեսակ
զգուշ, կտուրներին շատ չէին շրջում, իսկ իրենց բույն
էին գնում միայն երեկոները: Այդ թերեւս նրանից էլ էր,
որ զինվորները մի քանի անգամ կրակել էին նրանց վրա
ու վախեցրել: Չնայած դրան, աղավնիների ընտանիքը
պատրաստվում էր նոր ձագեր հանելու: Մարին արդեն
ձու էր ածել, ջերմացնելու էր, որ դուրս գալին սիրուն,
սպիտակ ձագեր:

Բայց այդ ձվերը երբեք չջերմացան...

*
*
*

Մի գիշեր Եվդոկիա տատն ինձ արթնացրեց քնից:
Վախեցած վեր թռա, տեսնեմ տանը մի մարդ է նստած

մեծ քուրքով ու փափախը գլխին. — Ո՞վ է, — շշնջալով հարց-
նում եմ տատին, իսկ պատասխանում է ինքը՝ եկվորը:

— Ես եմ, Անտոն ջան, գարմոնիստը, հայրիկիդ
մոտից եմ գալիս: Խնդրեց, որ քեզ անպայման տեսնեմ:
Շատ էր անհանգիստ քեզ համար... Փառք ասած, Եվ-
դոկիա տատն ասում է, որ լավ ես:

Մինչ նա խոսում էր, ես փաթաթվեցի նրա վզով
ու լաց եղա: Գարմոնիստն ինձ մխիթարեց մայրիկի հա-
մար, սիրտ էր տալիս, հետո էլ հասկացրեց, որ երկու
օրից հետո, գիշերով հարձակվելու են Փաշխատական կա-
յադորի վրա:

— Պինդ կաց, տղա ջան, հիշիր, թե ինչպես քաջ
են եղել ուղուցիոներները, — ասաց նա, էլի մի երկու
պատվեր տվեց, թե ինչպես է հարկավոր զուգացնել
գյուղացիներին հարձակման մասին և դնաց: Այդ ամ-
բողջ գիշերը ու հետևյալ երկու օրը շարունակ ես երա-
զում էի պարտիզաններին ու հայրիկին դիմավորելու
մասին... Երազում էի քաջ ուղուցիոներների, Չապաևի
մասին: Այնպես էի ուզում մի զնդացի ունենալ, նրա-
նով հարձակվել Փաշխատների վրա, նրանց քշել գյուղից,
գետն անցկացնել, ու թեկուզ ինքս էլ մի զնդակով զոհ-
վեի գետակի ամենախոր տեղում, Չապաևի նման...

Բայց հետո մտածում էի, որ այդ լավ երազներով
չէր կարելի օգնել մերոնց հարձակմանը ու տխրում էի:
Այսպես տխուր ու անորոշ անցավ օրը: Մուսյլ իրիկուն
էր: Աղավնիներին կեր ու ջուր տալով նշան արի,
որ թռչեն: Թևերը թափահարելով նրանք օդ բարձրա-
ցան, մի երկու անգամ ճախրեցին բարձրում և
ուղղվեցին դեպի իրենց բույնը: Բայց հենց այդ պահին
օդում կրակոց լավեց և աղավնիներից մեկը, մի քանի
անգամ պտույտ գործելով, բաժանվեց ընկերոջից: «Խը-

«...», մտածեցի ես և վաղ տվի։ Աղավնին ուղղու-
թյունը կորցրած ընկնում էր ցած։ Մի քանի վայրկյան
ևս՝ և նա սալիտակ թևիկներն արնոտած թրմիաց գետ-
նին։ Երկու զինվոր հռհռալով հարձակվեցին վիրավոր
թռչունի վրա։ Նրանցից մեկը թոցրեց աղավնուն գետ-
նից և պոկեց նրա սքանչելի գլուխը... Արյունը ցայ-
տեց փոքրիկ շիթերով ու կաթիլ-կաթիլ ծորաց գետին։
Աչքերս մթնեցին, կարծես աշխարհը գլխիս փուլ եկավ։
Նստեցի մի քարի ու հոնգուր-հոնգուր լաց եղա։ Կենդա-
նի աղավնին տառնապալի պտույտներ էր դործում զին-
վորների գլխավերև, երբեմն ներքև էր սուրում ու թա-
փով վեր բարձրանում, ասես ողբում էր ընկերոջ զոհ-
վելը։ Փաշխատները նրա վրա էլ կրակ բաց արին, բայց
վրիպեցին, և նա սարսափահար նետվեց բույնը՝ կյան-
քում առաջին անգամ մենակ ու անընկեր անցկացնելու
ծանր գիշերը...

Առավոտը զարթնեցի թևերի ուժգին բախումից։
Վեր թռա անկողնից և դուռը բաց արի։ Անընկեր
աղավնին էր տխուր ողջունում ինձ։ Միրտա մղկտաց,
աչքերս լցվեցին արցունքով և աղավնուն սեղմեցի կրծ-
քիս։ Հիմի էլ ես էի մխիթարում նրան... Երկուսս էլ
վրեժ ունեինք թշնամուց։ Աղավնին տխուր կուչ էր
եկել, ոչ ուտում էր, ոչ խմում, հիվանդ էր։ Մարիի կո-
րուստը նրան տանջում էր։ Գոնե լեզու ունենար ու իր
վիշտը պատմել կարողանար, սիրտը թեթևացներ։

Մեկ էլ, որտեղից որտեղ, դիտումս մի միտք շողաց՝
այնքան պարզ ու որոշակի, որ կարծես շատ վաղուց էի
մտածել այդ մասին ու հարկավոր էր միայն ձևակերպել։

— Մենք վրեժ կլուծենք թշնամուց, մենք կապ-
թեցնենք զինապահեստը...

«Մենքը» ես ու աղավնին էինք։

... Մռայլ ու ցուրտ երեկո էր: Փշուճ էր հյուսիսի քամին, որ մեր կողմերում ձյան նշան է: Մութը կուպրի պես լցվել էր բոլոր խորշերում ու անկյուններում, իսկ գլուղը լուռ էր, ինչպես գերեզմանոց: Ես ու Եվդուկիա տատը կատարել էինք դարձոնիստի հանձնարարությունը և ամբողջ գլուղը տեղյակ էր պարտիզանների գիշերվա հարձակմանը: Հիմա հարկավոր էր «վրեժը լուծել»:

Աղավնուհն պահել էի մոտս: Ամբողջ ժամանակ նա ուսերիս էր նստած, թույլ դուռնդուռնում էր, կտուցը քսում էր ծոծրակիս, ականջիս, ծնոտիս տակը: Երևի համբուրում էր: Իրիկվա մի պահի էլ օրոշեցի սկսել...

Աղավնու ոտները շոր փաթաթեցի, թևերի տակ բամբակ դրեցի ափսպես, որ չխանգարի թռիչքին, շորի մի կտոր էլ վզից անցկացրի, նավթով ու մազուլթով: Թրջեցի շորերն ու բամբակը... և տանից դուրս եկանք Պալարն ավելի էր թանձրացել: Ոչ մի տեղ ճրագ չէր վառվում, բացի մեր տանից: Գերմանական կայազորի շտաբում դեռ արթուն էին: Հարևան շենքերից մեկի անկյունում կանգ առա: Մի վերջին անգամ կրծքիս սեղմեցի իմ հարազատին, համբուրեցի փոքրիկ գլուխը, կտուցը, տոտիկները, որոնք ինչքան էին կեղտոտել մայրիկի սփռուցը... Ապա վառված լուցկին մոտեցրի նրան ու բաց թողի՝ նշան տնել: Լով դեպի իր բուխը... Պալարի միջով թռչում էր բոցի մի կտոր, ու երբ նա լիջավ տան կտուրին, թվաց, թե երկնքից աստղ էր՝ ծորաց ներքև: Այո, իմ աղավնու աստղը...

Մեկ օր հետո շատ լաց եղա աղավնու համար, բայց այդ պահին սիրտս քար էր կտրել: Միայն մի միտք էր իմ մեջ կենդանի՝ կբռնկվի՞ արդյոք ձեռնահարկի ծղոտը,

կհրդեհվե՞ն շենքն ու զինապահեստը՝ կայազորի շտաբն էլ հետը: Իսկ եթե ոչինչ դուրս չդա՞, եթե աղավնին խոտորի ճանապարհը, կամ պահակները շուտ գլխի ընկնեն ու կանխեն հրդեհը: Այն ժամանակ կայրվի, մոխիր կդառնա ճերմակ աղավնին ու մեր վրեժն էլ կմնա անլուծելի...

Մինչ ես այս ծանր մտքի հետ էի, մեկ էլ տեսնեմ մեր տան կտուրից բոցախառն ծուխ է բարձրանում... փոքր անց՝ լավեց սարսափելի դղրդոց ու ես շարավեցի դետին: Հարևան տան պատը փուլ եկավ և ինձ տակով կաներ, եթե մոտիկ լինեի: Սուճապ ու վայնասուն սկսվեց գյուղում: Այնուհետև ես համարյա բան չեմ հիշում, անշուշտ ընկել եմ մինչև լուսաբաց: Պարտիզանները հետո պատմում էին, որ զինապահեստի պայթյունը ցերեկի պես լուսավորել էր ամբողջ գյուղն ու շրջակայքը: Իսկ համարելով ազդանշան, նրանք էլ սկսել էին իրենց հարձակումը, և լուսադեմին մի շարք գյուղեր մաքրված էին ֆաշիստներից:

— ... Իմ քանջ, իմ հնարագետ, — կրճքին սեղմած համբուրելով ասում էր հայրս, երբ ես նրան պատմեցի եղելությունը: Մենք կանգնած էինք մեր տան փլատակների մոտ ու երկուսս էլ ուրախ էինք... Ձե՞ որ վրեժ էինք լուծել թշնամուց...

— Մենք նոր տուն կկառուցենք, Անտոն, — ասում էր հայրիկը, — ավելի բարձր, ավելի՝ դեղեցիկ: Իսկ դարձյալ աղավնիներ կունենաս և նրանք աներկյուղ կսավառնեն երկնքում...

— Ահա, թե ինչը ես չեմ մոռանա, ընկերներ, — ձայնը փոքր ինչ իջեցնելով խոսքն ավարտեց Անտոն Գարայանը:

Մեկ - երկու վայրկյան տիրել էր զսպված լուռ-

Թլուհն: Այրվող վայալի ճաճառցն էր միայն տարած-
վում շուրջը: Անտառի դորշ-կանաչ ֆոնի վրա բոցը
խաղում էր արծաթավուն լեզվակներով ու երազուն
ցուլք էր արձակում դեպի աստղերը:

— Այդ իսկապես որ չպետք է մոռանալ, — ետևի շար-
քից լսվեց մեկի ձայնը:

— Ճիշտ է, չպետք է մոռանալ, — արձագանքեցին
ուրիշները, և հանկարծ բոլորը միանգամից սկսեցին ծափա-
հարել: Իսկ Անտոն Գարայանը դեռևս կանգնած էր ան-
շարժ, հայացքը խարույկի բոցերին հառած: Հայրենական
տան հրդեհի կայծը չէ՞ր բռնկել այս խաղաղ ու երջա-
նիկ կրակը, որ վառվում էր խարույկի մեջ ու պիտներ-
ների հոգում...

«Իմ կյանքի անմոռանալի դեպքը» Թեման անսպաս
ու շատ հետաքրքիր դուրս եկավ: Երեկոն գնալով խո-
րանում էր, բայց ոչ ոք չէր մտածում վրանները գնա-
լու մասին: Թեկուղ ամբողջ գիշեր կարելի էր նստել
կրակի մոտ, լսել ընկերների պատմածները, նայել եր-
կընքին, որտեղ խարույկի կայծերից գոյացել են անթիվ,
անհամար աստղեր, և երազել, երազել...

Ձայն տրվեց Լենա Սարոյանին:

Վ Ա Ր Դ Ե Ր

(Լենա Սարոյանի պատմածը)

Ես այն ժամանակ նոր էի երգում տվել ու ընդուն-
վել պիտներ և առաջին անգամ կարմիր վզկապ էի կա-
պում: Այդ հինգ տարի առաջ էր: Մի անգամ դասերից
հետո ջոկատավար ընկ. Լևոն Քարամյանն իր մոտ կան-
չեց Հասմիկին, Ասիային և ինձ:

— Զոկխորհրդի հանձնարարությամբ դուք հարևան
դոսպիտալի շեֆն եք: Կգնաք այնտեղ՝ ու կներկայանաք
կոմիսարին,—ասաց նա և ավելացրեց, թե ինչ ենք անե-
լու այնտեղ: Վիրավորներին ալցելել, զրուցել նրանց
հետ, խնամել, նրանց համար նամակ գրել:—Նրանք ար-
ժանի են մեր սիրուն ու հոգատարությանը,—վերջաց-
րեց ջոկատավարը, և մենք հուզված դուրս եկանք դպրո-
ցից: Ճաշին այդ մասին պատմեցի մերոնց ու չգիտեմ
ինչու՝ այնպես հուզված էի, որ քիչ էր մնում՝ լաց լինելի:
Հայրիկը դովեց ինձ, իսկ մայրիկը գրկեց, համբուրեց
մազերս և տխուր ասաց.

— Ինչ լավ է, Լենա ջան, ուշադիր կլինես... Ո՞վ գի-
տե, քեզ նման մի աղջիկ էլ դուցե եղբորս է խնամում...

Ես հասկացա մայրիկին, հիշեցի քեռուս, որին բո-
լորս այնպես շատ սիրում էինք, ու ավելի հուզվեցի:
Անհամբեր սպասում էի Հասմիկին և Ասիային, որ շուտ
գնանք դոսպիտալ, կարծես թե իրավ քեռիս էր ինձ
այնտեղ սպասում:

Երբ աղջիկները եկան և պատրաստվում էինք դուրս
գալ, մայրիկը ծաղկամանից մի-մի վարդ վերցրեց ու
տվեց մեզ:

— Կնվիրեք... Նրանք ծաղիկ շատ են սիրում... Եվ
առհասարակ լավ չէ դատարկ ձեռքով...—ասաց նա, և ես
դարձյալ հասկացա մայրիկին. քեռին իսկապես վարդ
շատ էր սիրում:

Դոսպիտալում կոմիսարը մեզ սիրով ընդունեց և
ուղեկցեց պալատներից մեկը:

Վիրավորների աշխարհը նոր ու՝ անծանոթ էր ինձ
համար: Ճիշտ է, վիրավորներ շատ էի տեսել հենակեն-
րով քայլելիս, կամ ձեռքը կապած, բայց հիվանդանոցում
երբեք չէի եղել ու չգիտեի՝ ինչպես վարվել նրանց հետ:
Ինչի՞ մասին խոսել, որ անհամ ու ծիծաղելի չլինի:

Մտածելով այդ մասին, ես հուզվել էի ու անհանգիստ
այս ու այն կողմն էի նայում:

— Այստեղ մի փոքր ավելի ծանր վիրավորներ են,
բայց բարի ու լավ մարդիկ են և դուք անպայման
կսիրեք նրանց, — լսում էի կոմիսարի ձայնը, ձեռքս կըրծ-
քիս սեղմած:

Ներս մտանք: Սա երազում աշանջիս հասան կո-
միսարի խոսքերը:

— Բարև ձեզ, ընկերներ, պիտներներ են տեսու-
թյան եկել...

Ձգխոտեմ «ընկերներն» ինչ ասացին, բայց ես միան-
գամից մի հայացքով տեսա նրանց և ամեն ինչ դարձավ
աչնպես հասկանալի, կարծես այդ մեր տան սենյակնե-
րից մեկն էր, որտեղ սովորական խաղաղ դիրքով պառ-
կել էին ծանոթ, հարազատ մարդիկ: Պալատում ընդա-
մենը երեք վիրավոր էին, և ես տեսնում էի սպիտակ
սավանների տակից երևացող նրանց գլուխները, ձեռները:
Նրանցից մեկն այնպես լավ էր ժպտում ու այնպես
դուր եկավ ինձ, որ ես ուղղակի դիմեցի դեպի նրա մահ-
ճակալը և ձեռքիս վարդը մեկնեցի նրան:

— Ծանոթանա՞նք, քեռի, ես Լենա Սարոյանն եմ, —
ասացի ես:

Վիրավորը, դժվարությամբ ուղղվելով տեղում, ձեռքն
ինձ մեկնեց և երբ ես ձեռքս տվի, նա իր ահագին ավոյ
ամուր բռնեց ու ձգեց իրեն, համբուրեց ճակատս, մա-
ղբրս, ձեռներս: Նա ժպտում էր այնպես բարի ու լավ,
այնպես մտերիմ:

— Իսկ ես կապիտան Վասիլի Իվանովիչ Պետրովն
եմ, աղավնյակա... Ինչ լավ ես արել... Ես վաղուց էի
սպասում քեզ... Հավատում էի, որ անպայման կգաս...
Լենա է քո անունը, լավ է, աղնիվ խոսք... — ասում էր
վիրավորը ծանր հեալով:

Ասլան ու Հասմիկն էլ իրենց վարդերը նվիրեցին մյուս վիրավորներին, ծանոթացան նրանց հետ և երկար զրուցում էին: Նրանք բոլորն էլ սպաներ էին, մեկը՝ մայր, երկուսը՝ կապիտան, բոլորն էլ տարիքավոր՝ քառասունհինգ-հիսուն տարեկան տղամարդիկ ու միատեսակ, կարծես բոլորն էլ իրար նման լինեին՝ մուգ ոսկեգույն մազերով, բարի, խաղաղ ժպիտով ու կապույտ-կապույտ աչքերով: Միայն իմ բարեկամի՝ Վասիլի Պետրովի մազերն արդեն սպիտակել էին, ասես նրա համար, որ ավելի բարի ու խաղաղ դարձնեն նրա հայացքը:

— Դուք աղջիկ ունե՞ք, — հարցրի ես Վասիլի Իվանովիչից, մտածելով, որ նա շատ լավ հայր կլինի և եթե աղջիկ ունենա, շատ, շատ կսիրի նրան:

Կապիտանն անմիջապես չպատասխանեց: Նրա ժպիտը հանդավ և նա մռայլվեց: Բայց դա երկար չտևեց: Նա բռնեց մազերիս հյուսքից, ժպտաց և ծոր տալով պատասխանեց.

— Իհարկե ունեմ, աղավնյակա... գուցե հենց քեզ հասակակից լինի... Անուհն էլ, կարո՞ղ ես երևակայել, լեհա է, որ կա...

— Ճի՞շտ, — ճշացի ես ծափ տալով ու տեղիցս վեր թռա, ինչ լավ եղավ. ես նրան նամակ կգրեմ իմ ու ձեր անուհից, հետո էլ առանձին... Ու ամեն ինչ կալամեմ... Ես նրան այնպես կսիրեմ... Նա էլ պիտներ է, չէ՞, փողկապ կապո՞ւմ է... — ասում էի ես վրա-վրա տալով:

Իսկ կապիտանը լուռ նայում էր ինձ ու ժպտում: Այդ օրը նա ինձ ոչինչ չասաց, բայց հետո իմացա, որ ես նրա լեհային նամակ գրել չէի կարող, քանի որ կապիտանի ընտանիքից ոչ մի տեղեկություն չկար: Հայտնի չէր, թե կիևը թողնելուց հետո ո՞ր ուղղությամբ են գնացել նրա կիներ, տղան ու աղջիկը՝ լեհան. կենդանի են, թե մեռած:

Այդ օրվանից բոլորս այնպես մտերմացանք իրար, զարծես մի ընտանիքից լինեինք ու երկար անջատումից հետո հանդիպել էինք միմյանց: Ամեն օր դասերից հետո ես, Ասյան և Համիկը այցելության էինք գնում նրանց ու երկար զրուցում էինք: Նրանք մեզ հետաքրքիր պատմություններ էին անում ռազմաճակատից, իրենց երեխաներից, մենք էլ պատմում էինք քաղաքի նորություններից, մեր դպրոցից ու պիոներական ջոկատի աշխատանքներից: Ամեն անգամ թարմ թերթեր ու գրքեր էինք տանում նրանց համար: Երբ ընթերցանությունից ու զրույցից հոգնում էինք, սկսում էինք երգել: Մայորը ահագին, ձյունի պես սպիտակ ձեռքը առաջ էր մեկնում ու չափ էր տալիս: Երգում էինք ամենից շատ ռուսական ժողովրդական երգեր, որ դպրոցում ուսուցել էինք վերջերս: Հետո մայորը պահանջում էր, որ հայկական երգեր էլ երգենք, ինքը կրկին չափ էր տալիս, խառնում էր իրար, շփոթվում ու բոլորս միասին քրքշում էինք: Ժամանակն այնպես ուրախ, աննկատ էր անցնում, որ չէինք ուզում բաժանվել իրարից, մինչև հերթապահ բժիշկը կամ քույրը չէին նախազգուշացնում:

Բայց ամենից շատ ես կապված էի կապիտան Վասիլի Իվանովիչի հետ: Գուցե այդ նրանից էր, որ առաջինը նրա հետ էի ծանոթացել, կամ որ նա էլ Լենա անունով աղջիկ ուներ, կամ գուցե այն պատճառով, որ նա ամենից ծանր վիրավորն էր: Արկի բեկորները շարդել էին նրա ձախ կողը, վնասել թոքը, և նա դժվարությամբ էր շնչում: Մի քանի անգամ կատարած վիրահատություններն ուժասպառ էին արել նրան: Բայց հենց որ ինձ տեսնում էր, կարծես՝ հարություն էր առնում, արնաքամ դեմքը ժպտում էր, աչքերը փայլում էին բա-

րի ու անուշ մի կրակով: Առաջին իսկ հանդիպմանը, երբ
բաժանվում էինք, նա ինձ խնդրեց շուտ-շուտ այցելել
ու, եթե հնարավոր է, բաց-կարմիր գույնի շրջագգես-
տով գալ... Հետո էլի դիտողություններ արավ մազերիս
հյուսքերի, փոքրիկ, ճերմակ գոգնոցի ու գունավոր գուլ-
պաների մասին: Ես մայրիկին պատմեցի այդ ամենը և
նա ինձ հագցրեց հենց այնպես, ինչպես կապիտանն էր
պահանջում: Հետևյալ օրը նա ուղղակի գլխածի պես
ընդունեց ինձ: Գրկել, սեղմել էր կրծքին ու բաց չէր
թողնում: Երևի արդեն բոլորովին նման էի նրա Լենային...

Ամեն անգամ հետո մի կարմիր թարմ վարդ էի
տանում ու նվիրում Վասիլի Իվանովիչին: Նա վերցնում
էր վարդը, հոտ քաշում, հետո դնում աչքերին ու մեկ
երկու բալե մնում լուռ, անշարժ: Նկատում էի, որ նա
շատ է սիրում ծաղիկ ու վարդ, և դա է՛լ ավելի էր մը-
տերմացնում մեզ իրար հետ: Չէ՞ որ իմ քեռին էլ միշտ
կրծքին վարդ էր ունենում... Վասիլի Իվանովիչը դար-
ձել էր իմ հպարտության առարկան: Մեր տանը, բա-
րեկամների մոտ ու ընկերուհիներին շրջանում ես պար-
ծենում էի նրա քաջությամբ, նրա հինդ շքանշաններով,
նրա խարտյաշ ու խելացի Լենայով... Մեղքս ի՞նչ թաք-
ցնեմ: շատ բաներ էլ ինքս էի հորինում...

Դժբախտաբար կարճ տևեց մեր բարեկամությունը...

Մի անգամ էլ Վասիլի Իվանովիչն ինձ ընդունեց
խիստ հուզված և անհանգիստ: Թեև աշխատում էր ցույց
չտալ այդ, ժպտում էր ու կատակներ անում, նույնիսկ
կերավ մայրիկի պատրաստած թխվածքը, բայց զգում
էի, որ այդ ամենը հենց նրա համար է, որպեսզի ծածկի
իր անհանգստությունն ու հուզմունքը: Այդ օրը նա
շարունակ իր Լենայից էր խոսում, պատմում էր, թե
ինչպես նրա հետ ձուկ որսալու էին դնում քաղաքից

դուրս, փոքրիկ դետակում ու թե ինչպես մի անգամ
Լենան հազիվ էր փրկվել խեղդվելուց:

— Իսկ դու սիրո՞ւմ ես ձուկ որսալ, — հարցնում էր
նա շոյելով մազերիս հյուսքը:

Բաժանվելիս նա ազահորեն համբուրում էր ինձ ու
բաց չէր թողնում:

— Գնաս բարձի, աղավնյակա... Գնաս բարձի... — Եր-
կար ժամանակ լսում էի դեռ նրա հայրական անուշ
ձայնը:

Հետևյալ օրը գոսպիտալի դռանը ախուր տրտում
մեզ գլմավորեց կոմիսարը և հրավիրեց իր առանձնա-
սենյակը: Մենք անհանգիստ իրար երես էինք նայում.
«Ի՞նչ է պատահել»: Երկար ժամանակ լուսթյուն էր ախ-
րում: Վերջապես կոմիսարը հայտնեց, որ գիշերը վա-
սիլի Իվանովիչը վախճանվել է... Կարծես կայծակ խփեց
գլխիս. ցավեց ու սարսափեց ես ճշացի ու ընկա
դահավորակին: Ասյան ու Հասմիկն էլ շատ լաց եղան,
իսկ կոմիսարը, որ լավ գիտեր մեր բարեկամության
մասին, մխիթարում էր մեզ, — Դուք հպարտացե՛ք, որ
այնպիսի հերոս, հալրենիքի անձնազոհ պաշտպան բա-
րեկամ եք ունեցել... —, ասում էր նա ախուր շեշտով:
Երբ մի փոքր հանգստացել էինք, կոմիսարը մոտեցավ
ու ինձ մեկնեց թղթի մեջ խնամքով փաթաթված մի
բան:

— Մեռնելուց մի քանի րոպե առաջ, — պատմեց
նա, — կապիտանն ինձ իր մոտ կանչեց և ահա այս կապույտ
հանձնեց: «Կտաս Լենային: Թող նա ինքը բաց անի...»
հազիվ կարողացավ արտասանել Վասիլի Իվանովիչն ու
աչքերը փակվեցին: Խնդրեմ, վերցրու, Լենա, և ինքդ բաց
արա, կապիտանի նվերն է:

Կոմիսարի ձեռքից վերցնելով փաթեթը սեղմեցի:

կրծքիս ու նորից լաց եղաւ: Դա իմ առաջին ծանր վիշտն էր, ու թվում էր, թէ աշխարհում ոչ ոք այդպիսի վիշտ չի ապրել...

Հենց այդտեղ, կոմիսարի առանձնասենյակում բաց արի թանկագին կապոցը: Դուրս եկավ կաշե գեղեցիկ մի թղթապանակ՝ կազմին ոսկեզօծ տառերով գրված՝ «Լենա»: Թղթապանակի թերթերի մեջ խնամքով շարված էին իմ նվիրած վարդերը, որոնք թեև արդեն թառամել էին, բայց բուրում էին անմոռաց մի հիշողությամբ: Վարդերի միջից դուրս եկավ փոքրիկ մի նկար՝ տասը տասնմեկ տարեկան մի աղջիկ, երկար, հյուսք արած մազերով, կարմիր ժապավենով ու կարմիր շրջագգեստի վրա սպիտակ գոգնոցով...

— Լենա, սիրելի քույրիկ, — ասացի ես, իսկույն ճանաչելով կապիտանի աղջկան ու նկարը սեղմեցի շուրթերիս:

...Մայրիկը Լենայի նկարը մեծացնել տվեց, ու այժմ կախված է իմ ննջարանի պատին, իմ նկարի կողքին: Նրանք այնպե՞ս նման են իրար, այդ երկու Լենաները...

* * *

Լենա Սարոյանը հուզված լռեց, բոլորը տխուր նայում էին Լենային ու ոչ ոք չէր համարձակվում ծպտուն հանել: Իսկ երբ հուզմունքի պահը տեղի տվեց, ետևի շարքերից ոտքի կանգնեց բարձրահասակ ատլետիկ կազմվածքով մի տղա և դիմելով ընկերներին, ասաց.

— Իսկապես որ այդ էլ անմոռանալի դեպք էր, թեև շատ տխուր էր... Որ այդպես է, թույլ տվեք, ես էլ իմ խոսքն ասեմ... Ես երկար չեմ խոսի ու միայն այն կասեմ, որ իմ կյանքի ամենանշանավոր օրը Հաղթանակի օրն է և ես այդ օրը երբեք չեմ մոռանա...

Նրա մանկական սուր ձայնը զրնգում էր զիշերա-
յին խորհրդավորության մեջ և, կարծես, արձագանք
տվեց՝ սկզբում թույլ, հետո ուժեղանալով:

— Ե՛ս էլ, և՛ս էլ...

Եվ, ասես, աներևույթ մի ուժով՝ ամբողջ հավաքույթն
ու անտառը զղրդում էին.

— Ե՛ս էլ, և՛ս էլ...

Դանդաղ մարում էին խարույկի կրակները, իսկ
շրջապատը լցվում էր մանկական երգի խրոխտ հնչյուն-
ներով.

Աշխատիր, սովորիր դու, սիրի՛ր հայրենիքը:

Սովետական երկրի պիոներ:

Ն Կ Ա Ր Ը

Կարոյի հայրը նկարիչ է: Նրա նկարները բոլոր ցուցահանդեսներում կտեսնեք՝ վառ-վառ գույներով, կարծես՝ արևի ճառագայթներից լինեն: Փոքր հասակում կարոն այդպես էլ մտածում էր. — առավոտ շուտ, երբ դեռ ինքը քնած է, հայրիկը կտուր է բարձրանում, ու, հենց որ ծագում է արևը, հավաքում է նրա առաջին շողերը և բերում, շաղ տալիս կտավի վրա: Երբ մի քիչ մեծացավ, սկսեց կասկածել: Իսկ հիմա արդեն միամիտ չէ ու այնքան բան դիտի:

Մի ժամանակ երկար նստում էր հայրիկի կողքին ու նայում վրձինի հարվածներին, ուշադիր հետևում, թե ինչպես են անկանոն, ծուռտիկ գծերը միանում, դառնում գանգրահեր մի ծառ, կամ ահագին մի անիվ, կամ թե ժպտացող մի դեմք: Հետո ինքն էլ սկսեց նկարել ու մայրիկին ցույց տալ: Սա շատ դուրեց Կարոյին և կարոն որոշեց անպայման նկարիչ դառնալ: Իրենց դըպրոցի շենքը նա մի շնչով կնկարի ու կներկի: Այնպիսի աքաղաղ է նկարում՝ կարծրակատար, ծուղրուղու կանչելիս: Իսկ աղվեսները՝ խորամանկ, խորամանկ: Իրենց պիոներական ջոկատի պատի թերթի ճակատն ինքն է նկարում ու մի գլխատառ Ա է գրում, որ կդարմանաս:

Բայց հայրիկին չի հասնի: Դե նա անվանի նկարիչ է, կոչում ու շքանշան ունի: Այ, մարդ այսպիսի հայրիկ ունենա, չէ՞: Կարոյի ընկերներն էլ են ճանաչում նկարչին: Ազատ ժամերին նրանք հավաքվում են

պիտեներական սենյակը և Կարոն նրանց պատմում է հայ-
րիկի արվեստանոցի ու նկարների մասին: Սոսեղիս Կա-
րոյի դեմքը շիկնում է ու աչքերը փայլում են:

— Հայրիկս երեկ ավարտեց «Սաղոդի բերքահա-
վաքը», —ասում է նա զեկուցողի պես հանդիսավոր, —որ
տեսնեք՝ ի՞նչ խաղող է, ի՞նչքա՛ն շատ ու քաղցր:

Երբեմն էլ ընկերներին տանում է հայրիկի արվես-
տանոցը:

— Սա՛ «Հունձն» է, —բացատրում է նա ցույց տա-
լով մի մեծ կտավ, —առաջին անգամ կոմբայնով հունձ
են անում, ու ամբողջ դյուզը հավաքվել է նայելու: Երե-
խաները գլխիկոնձի են տալիս, իսկ էս պապիկն էլ ուրա-
խությունից լաց է լինում:

— Սա էլ՝ «Գյուղի առավոտն է»:

— Իսկ սա՛ «Էլեկտրականի շինարարությունը»...

Հայրիկը շատ է սիրում Կարոյին ու հենց որ մի
նոր նկար է ուղղում սկսել, նախ նրա հետ է խոսում.

— Կարո ջան, արի, էսպիսի բան նկարենք, — ժպտա-
լով ասում է նա, ու Կարոն ուրախ ծափ է տալիս:

— Նկարենք, նկարենք, հայրիկ, —աղմկում է նա:

Ու նկարում են: Այսինքն հայրիկը նկարում է, իսկ
Կարոն նրա կողքին կանգնած շատախոսում:

Մի անգամ հայր ու որդի որոշեցին նկարել բանա-
կից վերադարձած հերոս զինվորի հանդիպումն իր կնոջ
հետ: Բանակի տոնի առթիվ ցուցահանդես էր բացվելու,
և նկարը պիտի ցուցադրվեր այնտեղ: Հայրիկը նկարում
էր, իսկ Կարոն ընկերներին պատմում.

— Հայրիկը մի նոր գործ է սկսել ցուցահանդեսի
համար... Ա՛հ, կտեսնեք՝ ի՞նչ է լինելու, ի՞նչպիսի հերոս է
դուքս գալու, հենց միայն դեմքին նայեք, կտեսք՝ սա

Թշնամու հարյուր զինվոր է սպանել ու հիսուն էլ տանկ է այրել...

—Պա՛հ, — դարձանքից հազիվ չէին ճշում ընկերները: Բայց ահա ցուցահանդեսի բացման օրերը մոտենում էին, իսկ նկարը չէր ավարտվում: Հայրիկը համարյա գիշեր ցերեկ դուրս չէր գալիս արվեստանոցից, մռայլվել էր, առաջվա պես կատակներ չէր անում: «Ձի ստացվում... չի ստացվում...», — ինքն իրեն փնթփնթում էր հայրիկը, և Կարոն վախենում էր ու անհանգստանում, — իսկ եթե հանկարծ ցուցահանդեսին չհասնի...

Ինչո՞ւ էր հայրիկը հուզվել և ի՞նչը չէր ստացվում: Կարոն հայրիկից թաքուն նայում էր կտավին. Թշնամու բազմաթիվ տանկեր այրող Հերոսը հենց նոր էր իջել ձիուց ու գրկել կնոջը. փոքրիկ Սուրիկը (Կարոն հաստատ գիտի, որ այդպես է Հերոսի որդու անունը) բռնել է մայրիկի փեշից ու թռչկոտում է: Վերջալույսի շողերի մեջ վառվում է նրա գլուխը: Կինը կարծես երազում լինի ու չի հավատում ոչ աչքերին, ոչ ձեռներին: Ձին էլ գունչը գրել է տիրոջ ուսին: Ամեն ինչ այնպես լավ է, այնպես լուսավոր, իսկ հայրիկը դժգոհ է... ցուցահանդեսն էլ մոտենում է...

* * *

Մի օր էլ գլուղից նրանց մոտ հյուր եկան մորաքույրը և նրա տղան՝ Արտոն: Կարոն շատ էր սիրում Արտոյին ու շատ ուրախացավ: Անցյալ տարի ամառը նրանք ինչքան են լողացել գետում ու թավալվել ավազների վրա: Ամեն ամառ Կարոն նրանց գյուղն է գնում ու կարմրած, սևացած ետ գալիս: Արտոն էլ Կարոյին է շատ սիրում: Ամեն անգամ քաղաք գալիս միասին են Պիոներական պալատ գնում, միասին են կինոյից

երգեր սովորում: Փիր, աչքաբաց տղա է Արտոն, բոլոր առարկաներից հինգ ունի, ամսոս նկարել չգիտե: Բայց դա չի խանգարում, որ Կարոն նրան սիրի ու հայրիկի նկարները ցույց տա: Այսօր էլ Կարոն ընկերոջը տարավ հայրիկի արվեստանոցը: Կանգնում էին պատից կախված մեծ ու փոքր կտավների առաջ և Կարոն բացատրում էր ամեն մեկի մասին: Արտոն էլ աչքերը շորտարած՝ նայում էր ու չէր կարողանում զսպել իրեն:

— Վա՛յ, էս հո մեր կախիչ մեքենան է...

— Էս էլ՝ մեր սարը, Կարո, չե՞ս հիշում:

— Այ, էս էլ մեր աղբյուրը, էս էլ՝ մեր արտերը... — մերթ ընդ մերթ բացագանչում էր նա: Կարոն լսում էր ու ժպտում, իսկ մտքում ասում էր՝ «իմ լսի, իմ միամիտ Արտո»:

Երբ հասան «Հերոսի վերադարձը» նկարին, Կարոն մռայլվեց: Հայրիկը մի քիչ հեռու նստած ախուր ծխում էր: Նա համարյա չէր էլ նկատել տղաներին: Կարոն ուղում էր բացատրել, թե ո՞վ է ահա ձիուց իջած այս գինվորն ու էլի շատ բան, բայց նայելով հորը՝ լռեց: Վախենում էր բարկացնի: Ախր նկարը դեռ չէր ավարտվել... իսկ Արտոն կանգնել է ու չի հեռանում: Կարոն քաշում է նրա թևից, իսկ նա կարծես մեխված լինի:

— Բա ձերմակն ո՞ւր է, — հանկարծ հարցրեց Արտոն՝ ձեռքը մեկնելով նկարի կողմը:

— Ի՞նչ ձերմակ, — դարմացավ Կարոն:

— Ի՞նչ ձերմակ, — կարծես երազի մեջ նրանց ձայնը լսելով հարցրեց նկարիչը և մոտեցավ տղաներին:

— Աղավնին, է՛լի... մեր ձերմակը... Ես հիշում եմ, երբ հայրիկս բանակից վերադարձել էր, և ես ու մայրիկը նրան դիմավորում էինք, իմ աղավնին էլ էր եկել և ուրախությունից ինչպե՞ս էր օդում ճախրում,

դիտեցին ծի տալիս, մեկ իմ ուսին էր նստում, մեկ հայ-
րիկի...

Կարոն չտեսավ, թե ինչպես հանկարծ փայլեցին
հայրիկի աչքերը:

— Գտն, դտն, — շնչաց նա ու մոտենալով Արտու-
շին դրկեց, համբուրեց...

* * *

Երկու օր հետո «Հերոսի վերադարձը» ավարտված
էր և տանում էին ցուցահանդես:

Սհա թե սա էլ ինչպիսի պատմություն է:

Մայրը սեղանատան մի անկյունում տոնածառ սարքեց Գարիկի ու Գոհարիկի համար և լավ զարդարեց: Նրանք էլ հավաքեցին իրենց ընկերներին, որ տոնածառ խաղան: Եկան Աշխենը, Վահանը, Սուրիկը, Նվարդը ու էլի շատերը: Եվ երգեցին, պարեցին, ուրախացան: Ամենից շատ ծիծաղեցին Չմեռ պապի վրա: Մի տեսե՞ք՝ սենց է կանգնել ահագին, ճերմակ մորուքով, երկար ձեռնափայտը ձեռքին: Կանգնել է յուռ, ձայն-ծալտուն չի հանում: Մի խոսքով՝ խկական Չմեռ պապի:

Երբ շատ էին պարել ու երգել, Գարիկը «սմա» արավ, ձեռքը բարձրացրեց, ինչպես ընկեր Արամյանն է անում դասի ժամանակ, և ասաց.

— Եկեք, հիմի էլ պատմություններ անենք:

Գիտե՞ք, որ այս Գարիկը հայտնի է որպես լավ պատմություններ անող: Գրքերումն է կարդում, տատիկից ու մայրիկից է լսում, մի բան էլ ինքն է հորինում ու պատմում է, ինչպես է պատմում: Եթե հեքիաթի աղվեսը երկու պոչ է ունենում, Գարիկն էլ իր կողմից հինգն է ավելացնում ու յոթ պոչանի աղվեսին, — ծիծաղելի է, չէ՞, — ման է ածում ամբողջ պատմության մեջ: Կամ թե՛ լսել եք, որ դալը պոզեր ունենա, իսկ Գարիկի դալը ունի ու ինչպես է խաբս տալիս այծերին, պոզահարում... Ահա թե ինչու երբ շատ էին երգել ու պարել, Գարիկն ասաց.

— Եկեք, հիմի էլ պատմություններ անենք:

— Եկեք, եկեք, — վրա տվին բոլորը:

— Տեսնում եք մեր էս Չմեռ պապին,—ասաց
Գարիկը, — այնքան բան գիտի, այնպիսի պատմություն-
ներ ու զբոլցներ։ Ափսոս չի ուզում պատմել։ Եկեք
ամեն անգամ մեկս խոսի նրա փոխարեն ու նրա պատ-
մությունն անի։ Լավ։

— Լավ, լավ, — ասացին այս ու այն կողմից։

— Ում պատմածն ամենից շատ զարմանալի եղավ,
նա էլ կհաղթի, — բացատրեց Գարիկը։

— Այո, այո, — ուրախ հաստատեցին բոլորը։

Լավ խաղ է, չէ՞։ Թող նրանք պատմեն, իսկ մենք
էլ լսենք ու եթե տեղը գա՝ զարմանանք։

Առաջինը նվարդն սկսեց։ Նա պատմեց, թե ինչպես
ինքը (այսինքն Չմեռ պապին, չէ՞ որ նա խոսում է
Չմեռ պապի փոխարեն) տեսել է նապաստակի ու գայ-
լի կոիվը։ Գայլը եկել-կանգնել է նապաստակի դռանն
ու ձայն է տալիս. «Դուրս եկ, հեյ, հինգ օր է ոչինչ
չեմ կերել ու քաղցած եմ, քեզ պիտի ուտեմ»։ Իսկ նա-
պաստակը դուրս չի գալիս։ «Կորի՛ր, ագահ, ձրիակեր, —
ասում է, — ես էլ եմ ապրել ուզում»։ Գայլը չի համբե-
րում, իրեն գցում է ներս ու հենց որ բերանը բաց է
անում, նապաստակը մտնում է նրա կոկորդը։ Մտնում
է ու հենց կոկորդումն էլ նստում, ոչ ներս է գնում,
ոչ դուրս գալիս։ Գայլն սկսում է խեղդվել, արցունք
է թափում, աղաչում-պաղատում է. «Դուրս արի, ասում
է, հաշտվում եմ ձեր ցեղի հետ ու կտակ եմ անում, որ
մեր երկու ցեղերը բարեկամ դառնան»։ Բայց քաջ նա-
պաստակը՝ «Ձէ՛ որ չէ, դուրս չեմ գա, մինչև որ խեղդը-
վեա»։ Ու գայլին խեղդում է...

— Ի՞նչ լավ է անում, այ թե քաջն է եղել, — ասա-
ցին աղջիկները ծափ տալով։

— Ի՞նչ զարմանալի է, որ նապաստակը գայլին

հաղթում է, — ասացին տղաները: Իսկ Գարիկը ձեռքը
թափ տվեց.

— Չարմանալի բան չկա, — ասաց նա, — պատահում
է, որ մըջունն էլ է մտնում արջի կոկորդն ու խեղդում
նրան:

Սուրիկի պատմածն էլ այսպես էր. — Ձմեռ պապին
իրը թե սավառնակ է նստել ու թռել-հասել է լուսնին,
իսկ վերադարձին իր հետ բերել էր ահա այս երկար
հոնի ձեռնափայտը:

— Պահ, — ասացին մի քանիսը և ծափ տվին:

Գարիկը դարձյալ առարկեց.

— Լուսնի վրա փայտ չկա ու զարմանալի էլ չէ, —
կարուկ ասաց նա:

Հետո Աշխենն ու Վահանիկը պատմեցին, ու նրանց
պատմածներն էլ Գարիկը նորություն ու զարմանալի
չհամարեց: Այստեղ Գոհարիկն այլևս չհամբերեց, բար-
կացավ եղբոր վրա:

— Հիմի քեզ էլ կտեսնենք, — ասաց նա:

— Կտեսնենք, — հպարտ վրա տվեց Գարիկը:

Քույր ու եղբայր միշտ վիճում են իրար հետ ու
Գոհարիկն ամեն անգամ բռնում է եղբոր հնարածները:
Մի անգամ, մալրիկը չլինել, բանը կռվով կվերջանար:
Գարիկը պատմում էր, թե զբոսյցի կտրիճ տղան ինչպես
հաղթեց յոթ գլխանի դևին. — Տղան նստեց մոտոցիկլետ,
ձեռքն առավ կատյուղան ու...

— Այն ժամանակ ոչ մոտոցիկլետ կար և ոչ էլ կա-
տյուղա, — առարկեց Գոհարիկը: Բայց այդ դուր չեկավ
տղային: — Կար, — ասաց նա: — Չկար, — պնդեց քույրը:
— Կար, չկար, կար, չկար... — բանն, ասում եմ, վատ կվերջա-
նար, եթե մայրիկը վրա չհասներ:

Բայց իսկույն էլ հաշտվում են, Գոհարիկը վախժախ-

վում համբուրում է եղբորը, իսկ Գարիկը ծիծաղում է արտասովելու չափ:

Գարիկն այսօր ուղում էր այնպիսի մի բան պատմել, որ քույրը ոչինչ չգտնի ասելու, և բոլորին էլ դարմացնի: Նա նստեց փոքրիկ աթոռին, Ջմեռ պապի կողքին ու ահա թե ինչ պատմեց.

— Մի տարի մեր գյուղացիներինց մեկը կարտոֆիլ տնկեց, մի հրաճեք բան. մարդկանց աչքի առաջ ժամ առ ժամ աճում էր: Մի շաբաթվա մեջ ցողունը մինչև Մարսը հասավ, իսկ պալարը դարձավ Փոքր Մասիսի չափ: Մի ամիս հետո արդեն Մեծ Մասիսի չափ էր՝ կլնր-կլնր: Արմատներն էլ ձգվեցին, անցան Ջանգուլի վրայով՝ ոնց որ կամուրջ: Զորք, ձիավոր, մեքենա անցնում էին այդ կամուրջի վրայից...

— Պահ, այդքան էլ մեծ կարտոֆիլ:

— Ա՛յ, թե դարմանալի պատմություն...

— Ա՛յ, քեզ հրաճեք... — բացազանչեցին այս ու այն կողմից:

Միայն Գոհարիկն էր լուռ:

— Ես դրանից ավելի դարմանալի բան գիտեմ, — ասաց նա:

Բոլորը լռեցին, իսկ Գարիկը շփոթված նայեց քրոջը:

— Ասա, — խեթեց տղան:

— Կասեմ, — սկսեց քույրը: — Այդ մեծ կարտոֆիլի տարին դարբին հորեղբայրս մի մեծ կաթսա պատրաստեց, այնքան մեծ, որ աշխարհի բոլոր ձիավորները կարող էին ջիրիդ խաղալ մեջը...

— Սո՛ւտ է, — չդիմացավ Գարիկը, — ցվ է տեսել էդպիսի մեծ կաթսա ու ինչի՞ համար է...

— Նրա համար, — հանգիստ պատասխանեց Գոհարիկը, — որ քո կարտոֆիլը եփեն մեջը, խելո՛ք...

— Իհարկե, իհարկե, այ թե պատասխանեց, — ասացին մի քանիսը ու ծափահարեցին:

— Ու չես էլ զարմացնի քո կարտոֆիլներով, — ավելացրեց Գոհարիկը ձայնը բարձրացնելով, — թե քոնը հնարովի է, մենք մեր դպրոցի բակում միջուրինյան այնպիսի խնձորներ ենք աճեցնելու, որ դու քո հեքիաթներում էլ չես լսել նրանց մասին, բա՛ն...

— Իհարկե, իհարկե, ինչ լավ կլինի ու ինչ զարմանալի է՛... — վրա տվին բոլորը:

Գարիկը քրտնած, կարմրած իրեն դուրս նետեց, որ մի նոր պատմություն գտնի: Քիչ հետո նա վերադարձավ, հաշտվեց քրոջ հետ, համբուրվեցին ու սկսեցին երգել, պարել տոնածառի շուրջը: Նրանք երգեցին, պարեցին, ուրախացան, ու այս պատմությունն էլ վերջացավ:

ՍԵՊՏԵՄԲԵՐԻ 1-ԻՆ

Տանն ամենից շուտ Վահանիկն արթնացավ, նստեց անկողնում ու աչքերը տրորեց: «Բոլորը քնած են... ինչպես կարելի է... նույնիսկ տատին է խռմփացնում... իսկ որ հիմա դանդը տան...», մտածեց Վահանիկը:

— Մամա, տատի, — շշնջաց նա:

Չայն չկար: Կսվում էր միայն տատի ֆսսոցը: Վահանիկն սկսեց հազնվել: Ամբողջ ամառը նա սպասում էր այդ օրվան: Գիշերն էլ հանգիստ չքնեց: Մի քանի անգամ երազ տեսավ, իբր թե ուշանում է դպրոցից, իսկ մայրիկը նեղանում է. «Ինչպես կարելի է, Վահանիկ»:

— Վահանիկ...

— Տատի, տատի ջան, — ճչաց տղան, — այ, ես արդեն շորերս հագել եմ... ախր հիմա դանդը կտան...

Մայրն ու տատը երկար զրազվեցին Վահանիկին ճանապարհ դնելով: Նախորդ օրը մայրիկը նոր ֆրենջ էր գնել տղային, փայլեցրել էր կոշիկները, կաշվե սիրուն պայուսակի մեջ դասավորել Վահանիկի մանկապարտեզի տետրակներն ու մատիտները, նկարազարդ գրքերը:

— Շուտ, մամա, ուշանում եմ, — ասում էր Վահանիկը նեղարտելով մոր վրա, որն այսօր հակառակի պես դանդաղ էր շարժվում, կարծես իրեն ջգրացնելու համար: Կողքի սենյակի բաց դռնից նա նայում էր քրոջն ու եղբորը, որոնք նոր էին զարթնել ու զրուցում էին այնպես հանգիստ, ինչպես երազում: «Ինչպես կարելի է...», — զարմանում էր տղան: Նա զարմանքով էր նայում

լուսամուտի դռին պառկած բրդոս կառվին, որ աչքերը
փակ մոռում էր, Քոթոթ շանը, որ անհող ներս ու
դուրս էր անում, քամավում էր իր սաքերին ու ջղայ-
նացնում: Ինչպես չեն իմանում, որ հիմա ուր որ է
դանգը կտան, ուսուցչուհին կմտնի... «Իսկ որ ուշանամ,
դիտե՞ս ինչ կլինի...» — մտածում էր Վահանիկը չկարողա-
նալով բացատրել, թե ինչ կլինի, եթե ուշանա:

Փողոցում ամեն ինչ այսօր փոխված էր նրա աչքին:
Տները մեծացել ու երկարել էին, ծառերը նոր գույն
ստացել, արևն էլ այնպես լավ էր լուսավորում, ինչպես
տոներին է լինում: Զարմանալի էր միայն, որ մարդիկ
անցնում-դառնում են լուռ ու դանդաղ, կարծես՝ ոչինչ
չի պատահել աշխարհում ու նրանց համար դեռ չի եկել
սեպտեմբերի առավոտը... Ինչքան էլ Վահանիկն ականջ
էր դնում, ոչ մեկը դպրոցի մասին չէր խոսում: «Ո՛ւր
են գնում նրանք, — մտածում էր սղան, — չէ՞ որ դպրոցի
ձա՛մփան, ա՛յ, էս փողոցով է... հետո ծովում է վեր ու
դեպի ձախ... Բաբկենենց տան մոտով... իսկ սրանք ո՛ւր
են գնում... կուշանան, ա՛յ, կուշանան ու այն ժամանակ
ինչ փառ կլինի... ուսուցչուհին կբարկանա՝ ինչպես կա-
րելի է... Մարդ իմանա, թե ո՛ւր է գնում էն պապին
ձեռնափայտը քստքստացնելով, էն ակնոցավոր մարդը,
այս կարճիկ մորաքույրը... իսկ, այ, նրանք էլ գնդակ
են խաղում... ծույլեր... կարծում եք՝ ես չունե՞մ... եր-
կուսն ունեմ: Իսկ խաղալ չի կարելի: Այսօր սեպտեմ-
բերի մեկն է...»

Հանկարծ հիշեց դիշերվա երազն ու վախեցավ. սկը-
սեց վաղ տալ, բայց տեսնելով, որ ոչ ոք չի վազում՝
դանդաղեց: Ո՞վ է լինելու մեր ուսուցչուհին, մտածեց
Վահանիկը: Լավը, շատ լավն է լինելու, և ես շատ եմ սի-
րելու նրան: Ամեն օր նրա մասին պատմելու եմ մայ-

ընկին, ինչպես Անիկն է պատմում: Իսկ մերն ավելի լավն է, ավելի բարի, քան Անիկենց ուսուցչուն: Նրա համար նվեր եմ առնելու, իսկ եթե ինձ նման տղա ունենա՞ մի գնդակ կտամ նրան:

Պապույտ շրջադգեստ հագած ակնոցավոր մի կին շտապ անցնում էր Վահանիկի մոտով: «Չի՞նի՞ սա է», — ուրախ մտածեց Վահանիկն ու այն է՝ պիտի վաղ տար, հասներ նրան և, ինչպես մայրիկն էր սովորեցրել, ասեր՝ բարև ձեզ... բայց ամաչեց: Իսկ եթե նա չլինե՞ր... Ձէ՛, անպայման նա է, ու ակնոցներ էլ ունի. շատ գրքեր է կարդացել, հա՛, աշխարհի բոլոր գրքերը... բայց ո՞ւր է գնում նա, դպրոցն, այ, մյուս կողմն է... գուցե սխալվեց, ձայն չտո՞ւ...

Վահանիկը վաղ սվեց, բայց ակնոցավոր կինն արդեն մտել էր բակերից մեկը: «Ձէ, նա չէր», տխուր մտածեց տղան ու առաջ անցավ:

Դպրոցի բակում խաղաղ էր. զանգի ձայն էլ չէր լսվում: Վահանիկը նայում էր բարձր, սիրուն շենքին, չորս կողմն էր նայում ու զարմանում էր, թե մի գիշերվա մեջ ինչպես է փոխվել ամեն ինչ: Մուտքի մեծ դռան մոտ նրան դիմավորեց ծեր պահակը:

— Բա՛րև, պապի, — ասաց Վահանիկը:

— Բարով, լավ բալիկ, բոլորից քաջն ես, հա՛, — ասաց ծերունին Վահանիկին ներս թողնելով: «Ինչ լավ պապիկ է ու ինչ շուտ է դարձնել... քաջ ես, ասում է, դե աշակերտ եմ, չէ՞...», — մտածում էր Վահանիկը միջանցքով անցնելով:

...Մեծ, լուսավոր դասարանում իր նման շատ տղաների հետ նստել է Վահանիկն ու սպասում է ուսուցչուն: Նրա կողքին նստել է խուճուճ մազերով մի տղա: «Ի՞նչ կլինի սրա անունը, — մտածում է Վահանիկը. —

ինչքան ընկերներ կուենանամ... բոլորին էլ կսիրեմ ու միասին կգնանք մեր պարտեզ... հետո լողալու կգնանք... իսկ ամենից շատ սրան կսիրեմ... տեսնե՞ս՝ սա էլ գունավոր մատիտ կուենանամ, դնգակ կուենանամ, քանոն, քրկ-չաման...»:

— Դու նկար ունե՞ս, — հարցնում է խուճուճ մազերով տղան, — իսկ ես շատ ունեմ, կարող է՝ հազար հատ: Այ, սա ընկեր Ստալինն է, սա՝ Վոլոշիլովը, սա դեներալ Բաղրամյանը... սա էլ Նելսոն Ստեփանյանը... սա էլ...

Նա պայտասակից մեկ-մեկ հանում է նկարներն ու ցույց տալիս Վահանիկին: Վահանիկը նայում է նկարներին ու տխրում է, քիչ է մնում՝ լաց լինի: Ինչպե՞ս է, որ ինքը չի մտածել նկարներ ունենալու մասին... էլ ի՞նչ աշակերտ է, որ նկար էլ չուենեա...

— Դիտե՛ս՝ ով է Նելսոն Ստեփանյանը, — մեծավարի հարցնում է խուճուճը, — նա մեծ,՝ ամպի չափ մեծ հերոս է ու ծովի վրա էլ քայլում է էնպես, ինչպես գետնի վրա...

Դասարանը հանկարծ խաղաղվեց, անց ու դարձը դադարեց: Վահանիկը խոսքով ընկած՝ չէր նկատել, թե ինչպես էր ուսուցչուհին ներս մտել: Նա կանգնել էր գրասեղանի առաջ, ու Վահանիկին թվաց, թե իրեն է նայում: Միջահասակ, մայրիկի աչքերի նման մեծ ու բարի աչքերով մի կին էր ուսուցչուհին: Նա ավելի լավն էր երևում, քան Վահանիկն էր մտածում նրա մասին: Ու ամեն ինչ այնպես լավ էր, որ Վահանիկին թվում էր, թե երազումն է... Հենց այդ լավ երազի մեջ էլ հնչեց ուսուցչուհու ձայնը.

— Դասն սկսենք, երեխաներ...

ՄԻ ԾԱՌԻ ՊԱՏՄՈՒԹՅՈՒՆ

Քիտե՞ք, որ մարդու պես ծառն էլ, — ու ամեն մի բույս աշխարհում, — իր պատմությունն ունի: Միայն թե նա լեզու չունի, որ պատմի, գրել չգիտե, որ գրի իր մասին: Այ, եթե մի հրաշքով լեզու առներ ահա այս խնձորենին, որի ստվերի տակ հանգստանում է հայրենի երկիրն ուսումնասիրող ձեր ջոկատը: Դուք կնստեի՞ք թարմ կահաչի գորգին, այս շատախոս առվակի ափին, ճամփորդական պայուսակներից կհանեի՞ք ձեր հուշատետրերը, իսկ խնձորենին կսկսեր.

* * *

«Այս գարնանը լրացավ իմ տասներկու տարին. իսկ ես հիշում եմ իմ կյանքի բոլոր տարիներն ու դեպքերը այն օրվանից, երբ ինձ տնկեց պիոներ Արտոն: Շատ լավ տղա էր Արտոն: Փիր, ուրախ ու սիրելի. ես նրան հիմա էլ շատ եմ սիրում: Ասենք՝ նա էլ չի մոռացել ինձ ու ամեն անգամ կողքովս անցնելիս շոյում է բունս ու շշնջում.

— Ծաղկել ես, սիրելի՛ս, լավի՛կս...

Ի՞նչ օրեր ենք անց կացրել նրա հետ: Երբ նա ինձ տնկեց, վաղ գարուն էր ու ցուրտ: Սարերից փչում էր սառը, ձնախառն քամին: Արև չկար, ամբողջ օրը ամպամած էր ու մռայլ, ես էլ դե բարակ ու նուրբ մի շիվ՝ դողում էի ամբողջ մարմնով: «Կսառչեմ այս հողում, չեմ ապրի, չե՞», մտածում էի տխուր: Լավ էր, որ մենակ չէի: Արտոյի ջոկատը գարնանային արձակուրդներին արշավ էր կողմակերպել դեպի հարավ և վերադարձին

իր հետ բերել Ջրաշատի կոլխողի նվիրած հարյուրի
չափ պաղատու ծառերի տնկիները: Մեզ տնկեցին զըպ-
րոցի ընդարձակ հողամասում, մի արևկող տեղ: Ոչ ոք
չէր հավատում, թե այս գյուղում, ուր առաջ կարգին
ուռենի էլ չկար, կարող է խնձորենի ծաղկել ու պտուղ
տալ: Հենց մենք էլ չէինք հավատում: Դե հո գիտեք
թե ինչքան տաք է մեզ մոտ՝ Ջրաշատում, արևն էլ մոտիկ,
մոտիկ... իսկ այս սարալանջում, այս բուք ու բորանի
առաջ... «Կսառչեմ, չեմ տարի, չէ՛»՝ մտածում էի ես:

Ճիշտ է, ամեն մեկս սիրում էր իր խնամակալին ու
միակ ուրախ բանը այդ էր, որ մեզ սիրտ էր տալիս. —
լավ տղաներ էին, շատ շնորհակալ ենք, ու ոչինչ չէին
խնայում, որ մենք մեզ լավ զգանք: Արտոն ժամանակին
դույլով ջուր էր հասցնում, — այդ տարին դեռ առուն
էլ պատրաստ չէր, — արմատիս շուրջը փորում, փափկա-
ցրնում, պարարտացնում էր, ցուրտ օրերին գիշերները
խոտով ծածկում, մի օր էլ իր հին փողկապը կապեց
ճյուղիցս ու ասաց, — «Ջյունիկ, սիրելիս (չգիտեմ ինչու
հա ինձ այդ անունով կոչեց), ահա դու արդեն պիտներ
ես ու էլ ոչ մի բանից չպետք է վախենաս, դու հո գի-
տես, որ պիտները քաջ ու առկուն է լինում, չէ՞...»:
«Գիտեմ, գիտեմ, սիրելի Արտո, երբ ես դ՛ու չէի բա-
ժանվել իմ մայրիկից, նրա սովերի տակ քանի, քանի
անգամ հավաքույթներ են եղել, ու ինչքան բան եմ լը-
սել պիտներների մասին, Միջուրիների մասին... Բայց դե
ինչպես դիմանամ այս սառնամանիքում, երբ ապրիլի
կեսերին էլ դեռ մեկ-մեկ ձյուն է գալիս, քամին ոռնում
է չար սուլոցով, կամ թե մեկ էլ տեսար՝ կարկուտը ծե-
ծեց...», մտածում էի ես գլխահակ: Մի խոսքով դժվար
ժամանակներ էին: Մի կողմից էլ հողն էր անծանոթ
ու խորթ: Արմատներս նոր-նոր սկսել են մազակալել,

ծարավում եմ, ջուր եմ ուղում՝ չի տալիս, սնունդ՝ չի տալիս:

— Դու ո՞վ ես որ, ես քեզ նման բույս չեմ տեսել ու չեմ ճանաչում:

Օդ անդամ կարգին չեմ շնչում, քիչ է մնում խեղդվեմ:

Իսկ Արտոն ամեն առավոտ դասերից առաջ դալիս էր ինձ մոտ, նայում էր, թե բողբոջներ չկան դեռ, իրեն-իրեն ինչ-որ բան էր խոսում ու գնում: Նրան տեսնելով ես ամեն ինչ մոռանում էի՝ և՛ ցուրտ, և՛ քաղց, և ամեն ինչ: Ու ասում էի ինքս ինձ՝ դիմացիր, Ջյուլիկ, ես էլ լավ օրեր են դալու, չէ՞ որ դու պիտիներ ես...

Գյուղացիներն էլ մի գլուխ ծիծաղում էին մեզ վրա: Ինպիսի բաներ էին ասում, քիչ էր մնում լեղաճաք լինելինք: Ամենից շատ խոսում էր մի կարճիկ, հասա ոտքերով ու ձեռքերով, կեպին մինչև աչքերը քաշած գյուղացի՝ Վանո անունով: Սա ժամերով չէր հեռանում մեզանից ու այնպիսի շարունակաբար էր ծիծաղում, որ ամբողջ մարմնով գոգում էի. «Հլա թող հունվարի բորյազը վղացնի, տես ո՞նց է էդ խեղճերի արմատը երկինք հանում... Ո՞նց չէ, ես քար ու քոլում խնձորն ու սալորն էին պակաս... Այ թե իր տաածի մարդուն թակելու ճիպոտներ են սրանք...», ասում էր նա ամեն անգամ:

Բայց քանի գնում՝ հողը տաքանում էր, անձրևները դադարում էին, իսկ ամառը աչքներս կարգին բաց արինք: Այնպես տաք էր, հաճելի: Հողն էլ էր ընտելանում ու էլ չէր ասում. — «Ես քեզ նման բույս չեմ տեսել ու չեմ ճանաչում...»: Հիմա արդեն սնունդն առատ էր, ջուրն էլ Արտոն ժամանակին հասցնում էր: Ես ինձ ավելի լավ էի զգում, քան երբ հարավում, մայրիկիս մոտ էի:

Ճյուղերս սկսեցին կանաչել ու փոքրիկ, սիրունիկ տեր-
բուններ տալ, մի տեսնեիք Արտոյի ուրախությունը: Նա
համարյա ինձանից չէր հեռանում. դասերն էլ սերտում
էր իմ կողքը նստած ու ճանձ էլ չէր թողնում ինձ վրա
նստի: Գյուղացիներն էլ էին դարձացել, որ մենք կա-
նաչել, տերևներ ենք տվել: Դա մի տեսակ հրաշքի պես
էր: Ամենից շատ անհանգստացել էր Վանոն: Էլի դալիս
էր, ժամերով նայում, հետևում, թե պիտներներն ինչպես
են խնամում մեզ, գլուխն օրօրում էր, բայց էլի չէր
կտրվում. — Էդ ոչինչ, — ասում էր, — թող մի Սարալանջի
հունվարը դա...

Եվ եկավ...

Հիմա էլ մարմինս դող է ընկնում, երբ հիշում եմ
այդ առաջին հունվարը: Ի՞նչ սարսափելի օրեր էին:
Շնորհակալ եմ Արտոյից, ճյուղով ծածկել էր ինձ, բայց
լեռնային ցուրտն էլի թրի պես կտրում-անցնում էր
մարմնովս: Լավ էր, որ շուտով ուշագնաց եղա ու չէի
զգում, թե ինչ է կատարվում ինձ հետ: Շատերը կար-
ծում էին, թե արդեն չորացել-մեռել եմ: Արտոն պատ-
մում էր ընկերներին, թե Վանոն ինչպես էր ծաղրում
իրեն: «Հը, Արտո, էս աշնանը խնձոր ուտելո՞ւ ենք, թե
չէ, — ասում էր Վանոն, այ տղա, հլա մտիկ, ծառներիդ
վրա հիմիկվանից սպիտակ խնձորներ են բռնել», — ու
հաստիկ ձեռքը մեկնում էր դեպի իմ ճյուղերից կախված
սառցի լուլաները... Արտոն խեթ նայում էր Վանոյին ու
ոչինչ չէր ասում: Մեր ընկերներից շատերը չղիմացան
սառնամանիքին ու չորացան: Իսկ ես ուշքի եկա մար-
տի վերջերին: Մի տաք ու արևոտ առավոտ էր: Աչքերս
բաց եմ անում ու խորը շնչում եմ թարմ օդը: «Էս հր-
տեղ եմ», — հարցնում եմ ինքս ինձ ու իսկույն էլ սկսում
եմ ամեն ինչ մտաբերել: «Բարի լույս, Զյունիկ, — լսեցի

Արտոյի սիրելի, այնպես կարոտած ձայնը ու տեսա նրան
ուրախ ժպիտը դեմքին, — ինչպե՞ս ես, սիրելիս, չե՞ս մըր-
սել, լավիկա...», — ասում էր նա շոյելով իրանա: «Լավ եմ,
շնորհակալ եմ, սիրելի բարեկամ», — ասացի ես, բայց
ափսոս, որ Արտոն չէր հասկանա...

Այդ դարնան ու ամռանն արդեն ահագին բոյ քաշե-
ցինք ու ճյուղքներս էլ շատացան: Ես ինքս էլ էի տեսնում
երկար, սիրուն ստվերս, որ ընկնում էր նոր պատրաս-
տած ցանկապատին: Չգիտեմ՝ ասացի՞, որ այդ ցանկա-
պատը պիտներներն էին պատրաստել մեզ պաշտպանելու
համար: Մի օր էլ, վաղ լուսաբացին էլի Վանոն եկավ ու
ցանկապատին հենվելով դուխն է օրորում: Հիմի էլ ա-
ռաջվա նման քծիծաղ չի տալիս: Դեմքի վրա էլ մի
տարօրինակ արտահայտություն կա՝ չգիտես զարմանքի,
թե՞ բարկության: Նայում է, նայում, նայում ու խորհրդ-
գավոր դուխը շարժում: Իսկ երբ հեռվից երևաց Արտոն,
սա թողեց ու հեռացավ, որ նրան չտեսնի: Գուցե ամա-
շում էր մարդը, մի գիտե...: Ամառն այնպես պնդացա,
հողին էլ այնպես սովորեցի ու ընտելացա... Կարծես՝ պա-
պերս ու նրանց էլ պապերը հենց այս հող ու ջրում,
այս արևի տակ էին անցկացրել իրենց կյանքը: Հետև-
յալ ձմեռն արդեն այնքան էլ սարսափելի չէր: Ծիշտ է,
ցուրտ էր, ու բուքը քիչ էր մնում արմատահան անի
մեզ, բայց դիմանում էինք. Արտոն և իր ընկերներն
էլ պահում-խնամում էին հողատար ծնողի պես:

Էսպես անցավ հինգ, թե վեց տարի: Ես արդեն կա-
տարյալ ծառ էի դարձել, ու մյուսներն էլ ինձ նման:
Արտոն էլ էր շատ փոխվել, կոմերիտմիության մեջ էր
մտել ու դպրոցն էլ ավարտում էր այդ ամառը: Բայց
առաջվա նման սիրում էր ինձ ու չէր մոռանում: Ծոզ
օրերին գալիս, պառկում էր իմ ստվերում, կանաչի վրա

ու ես հով էի անուամ նրա սիրուն, թուխ աչք-ունքին,
մտքումս անվերջ համբուրում էի իմ լավ, ազնիվ բարե-
կամին: Մի բան էլ ասեմ՝ մեր մեջ մնա... Երբեմն էլ դա-
լիս էր երեկոները, մայրամուտից հետո, Սիրանի հետ՝
երկար մազերով մի լավ աղջիկ էր նա: Նստում էին ու
զրուցում երկամբ, երկամբ:

Այդ ամառը ես շարունակ էն էի մտածում, որ ահա,
ուր որ է առաջին բերքն եմ տալու՝ կարմիր, հյութալի
խնձորներ ու առաջինը նվիրելու եմ իմ խնամակալին
ու բարեկամին՝ Արտոյին: Այնպես էի երազում այդ օրը,
այնպե՛ս՝ պատմել չեմ կարող: Ի՜նչ ցնծություն կլինի
զյուզում՝ մտածում էի: Բայց մեկ էլ լսում եմ, որ պատե-
րազմ է ծագել...

Շատերի հետ Արտոն էլ բանակ զնաց հայրե-
նիքը պաշտպանելու: Իմ քնի, իմ բարերար, դալար
կենա բազուկդ ու ոտդ կոխած տեղը վարդեր կանաչեն,
ինչքան եմ լաց եղել քո ետևից ու երազել քո մասին...
Հասկա Սիրանը: Բոլորից գաղտնի նա իրեն դցում էր լնձ
մոտ, փաթաթվում էր ու համբուրո՛ւմ, համբուրո՛ւմ: — Ձյուն-
նիկ, — շշնջում էր նա աչքերն արցունքով լցված, — պոնե
քո առաջին պտուղը վաճելեր Արտոն... Բայց ոչինչ, սի-
րելիս, դու լավ բերք կտաս, իսկ ես ահա աշխատում եմ
նրա փոխարեն: Թող նա կռվի ու հաղթի թշնամուն... Ու
կհաղթի, չէ՞, Ձյունիկ...

— Իհարկե կհաղթի... Իհարկե կհաղթի... — տերևներին
շրշյունով ասում էի ես նրան՝ սիրով ու քնքշությամբ
օրորելով առաջին խնձորներս:

Այդ աշնանը այդին պտուղ տվեց, ու ամենից շատ՝
ես: Պետք է տեսնելիք, թե ինչպիսի տեսարան էր այս-
տեղ — ամբողջ գյուղն էր հավաքվել այգեկութի օրը: Մեր
նշանավոր Վանոն էլ քիչ էր մնում խելքը թոցնի: Նա

մի գլուխ էն էր . կրկնում. «էս ո՞նց պատահեց, հը՞, էս ո՞նց պատահեց...»

Երբ խնձորներս քաղում էին, սիրտս ճմլվում էր, որ Արտոն ներկա չէր: Ո՞րտեղ ես, իմ լավ, իմ սիրելի, ո՞րտեղ ես... դո՛ւնե մի ակնթարթ հայտնվելիք այստեղ, տեսնելիք քո ձեռքով տնկած ու աճեցրած Ջյունիկի առաջին պտուղը... Ա՛խ, — մտածում էի, — ինչո՞ւ լեզու չունեմ, որ մոտս կանչելի Արտոյի մայրիկին ու ասելի՝ «Մայրիկ, քաղիր իմ խնձորներից ամենալավերը, ամենահոտավետները և ուղարկիր նրան, իմ բարերարին՝ ու հայրենիքի՛ պաշտպանին...»: Ձեք կարող երևակայել, թե որքան ուրախացա, երբ Արտոյի մայրիկը մոտեցավ ինձ. «Արտոս, — ասում է, — նամակ է գրել ճակատից ու իր խնձորենու բարիցն է խնդրել...»: Ա՛խ, թանկագինս, նա այնտեղ էլ, այն հեռավոր վայրերումն էլ, չի մոռացել իր Ջյունիկին... — քաղիր, տանր, մայրիկ, և ուղարկիր նրան, քո որդուն ու մեր պաշտպանին... չէ՞ որ ես իմ կյանքը նրան եմ պարտական, — աղմկում եմ ես ինքս ինձ, բայց ի՞նչ օգուտ, որ նա չի լսում, ու ոչ ոք չի լսում այս խոսքերը. — ինչ վատ է, որ մենք լեզու չունենք, չէ՞...

Երկու տարի անց Սարալանջի կոլխոզն ինքը գցեց մի նոր, ընդարձակ այգի ու այգեպան էլ, գիտե՞ք ում նշանակեցին՝ ապա թե կռահել կարողանա՞ք... Վանոյին: Ինչո՞ւ եք ծիծաղում: Թե չեք հավատում՝ ինքներդ հարցրեք: Նա ինք էր խնդրել, որ իրեն կուրսեր ուղարկեն, կուրսերում սովորել էր այգեգործութուն ու հիմի արդեն նշանավոր այգեպան է: Հարևան կոլխոզներից նրա մոտ են գալիս խորհուրդ հարցնելու: Անցյալ գարնանը նա միչուրինյան նոր սորտեր բերել տվեց ու հին ծառերին էլ պատվաստ արեց. ինձ էլ է պատվաստ արել: Մի տեսնեք ինչպիսի սիրով ու վարպետութլամբ է ա-

նույն իր գործը: Գիշեր ցերեկ այգուց չի հեռանում ու
ամեն մի ճյուղի համար հոգին կտա: Չէ՛, ես իդուր էի
ներա մասին վատ բան մտածում, նա շատ բարի սիրտ
ունի: Ու ոչ մեկիս մտքով էլ չի անցնում հիշեցնել նրա
հին սպանալիքները...

Արտոն էլ հաղթանակով ու շքանշանով վերադար-
ձավ կովից ու հիմա բրիգադիր է: Էլի է գալիս իմ ըստ-
վերի տակ հանգստանալու և ինչ տեսակ պլաններ ու
երազներ տաս, որ չունի: Անցյալ օրը իմ շվաքի տակ
էլի էսպես պիտներական հավաք էր ու որոշվեց, ալ, էս մերկ
բլրակներն ու լեռները ծածկել դաշտապաշտպան ան-
տառներով: Արտոն ինքն է դեկավարում էդ գործը. նրա
չափ ծառ ու կանաչ սիրող մարդ չի լինի:

Մեր դպրոցական ալգին էլի պիտներներն են խնա-
մում. այնպե՛ս լավ է նրանց հետ ապրել ու ծաղկել,
այնպե՛ս լավ... Այնպես կուղեի անուշ բուրմունքով ու
միջուրինյան խնձորներով լցնել նրանց ամեն մի քայ-
լափոխը, մեր մեծ ու սիրելի Հայրենիքը...»:

* * *

...Դեհ, ուրեմն իմացա՞ք, որ մարդու պես ծառն էլ—ու
ամեն մի բույս աշխարհում,—իր պատմութունն ունի:
Միայն թե նա լեզու չունի, որ պատմի, գրել չգիտի, որ
գրի իր մասին:

ՎԱՂՎԱ ՇԵՐՈՍԸ

Վաչիկը մի անգամ հայրիկի հետ կինո գնաց։ Ցուցադրում էին «Երիտասարդ գվարդիա» նկարը։ Վաչիկը շատ էր լսել պատանի հերոսներ Օլեգ Կոշևոյի, Սերգեյ Տյուլենինի, Ուլյանա Գրոմովայի, Ժորա Հարությունյանի և մյուսների մասին ու շատ էր սիրում նրանց։ Պիտներական իրենց ջոկատն էլ հենց կոչվում էր «Օլեգ Կոշևոյի անվան № առաջին ջոկատ»։ Իր մահճակալի վերևում պատին շարքով սիրուն փակցրել էր հերոսների նկարները։

Կինոնկարում նա բոլորին ճանաչում էր հենց առաջին երևալով ու մեկ-մեկ ցույց էր տալիս՝ «Հայրիկ, ախ, Օլեգը... այն ակնոցավորն էլ Զեմնուխովն է... Սերգեյ Տյուլենինը, նախիր, հայրիկ, Վալյայի հետ գնում են ֆաշիստների շտաբը հրդեհելու... Ուլյանան է, երկար մազերով... այն փոքրիկն էլ Տյուրկինն է»։

Հայրը ժպտում էր ու շոյում տղայի դանդուղները։ Երբ կինոնկարը վերջացավ ու դահլիճը լուսավորվեց, հայրը տեսավ, որ Վաչիկը լաց է լինում, ասաց.

— Հանգստացիր, բալիկ, պիտները լաց չի լինի...

— Ես լաց չեմ լինում, հայրիկ, — հեկեկալով ասում էր Վաչիկը, — բարեկեցունս այն վախկոտի վրա եկավ... Ախ, մի ձեռք ընկներ... թե ես Օլեգի տեղը լինեի... Ի՞նչպես է, որ նա չի ճանաչում այդ նապաստակին... Իսկ ես կճանաչեի, հայրիկ, ազնիվ պիտներական խոսք... հենց

աչքերից կճանաչեի, որ նա վախկոտ է ու Գվարդիայի մեջ չէի ընդունի...

Երբ տուն հասան, նա մայրիկին ու քրոջը՝ Վարդուհուն երկար, երկար պատմում էր գվարդիականների մասին: Մեկ էլ պատմության ամենաթունդ տեղում տղայի աչքովն ընկավ ընկեր Ստալինի մեծ նկարը, որ հայրաբար ու հանգիստ նայում էր Վաչիկին: Սա ոգևորված տեղից վեր թռավ:

—... Հա՛, գվարդիականների քաջության լուրը հասնում է Մոսկվա, Ստալինին, ու ընկեր Ստալինը Օլեգ Կոշևոյին իր մոտ է կանչում...

Մայրիկն ու Վարդուհին զարմացած նայեցին իրար. երկու օր առաջ նրանք էլ էին դիտել նկարը ու այդպիսի բան չէին տեսել: Իսկ Վաչիկը բարկացած շարունակեց.

— Դե ի՞նչ եք զարմանում, ես հո սուտ չե՞մ ասում: Ընկեր Ստալինը իր մոտ է կանչում Օլեգին, Ուլյանային, Սերգեյին... Ու գրկում, համբուրում է... Դու չե՞ս հավատում, Վարդուհի, ա՛յ, մի անգամ էլ գնա՛ կտեսնես... հայրիկ, հայրիկ, դու ասա, ընկեր Ստալինը չհամբուրե՞ց գվարդիականներին... Իսկ Վարդուհին չի հավատում... դե նա ինչ կինոնկար նայող է որ... Երևի հենց կեսին էլ քնել է, չէ՞... Թե չէ՛ ինչպես կարող էր ընկեր Ստալինը իր մոտ չկանչեր ու չհամբուրեր հերոսներին, չէ՞ հայրիկ, ասա, չէ՞...

Հայրիկը գրկեց տղային ու ասաց.

— Իհարկե, բալիկ ջան, Ստալինը նրանց համբուրում էր ու բոլոր հերոսներին էլ Ստալինը համբուրում է...

Առաջին շուտ վաշիկը վեր կացավ ու վազեց հայ-
րիկի մոտ։

— Հաշտիկ, դիշերը ես էլ էի գվարդիականների հետ
ու Օլեգին խնդրում էի, որ մի առաջադրանք էլ ինձ
տա... — ուրախ ու ծափ տալով պատմում էր նա։

— Եվ տվե՞ց, — ժպտաց հայրիկը։

— Չէր տալիս, փոքրիկ ես, ասում է, ուժդ չի պա-
տի։ Իսկ ես նրան՝ դե ի՞նչ ես ասում, ընկեր Օլեգ Կո-
շեոյ, ի՞նչպես թե ուժս չի պատի, չէ՞ որ ես պիտներ եմ՝
քո անվան ջոկատի անդամ ու երդվել եմ միշտ պատրաստ
լինել Լենինի-Ստալինի դրժի պայքարին... Դե որ այդ-
պես է, ասում է, կգնաս, այ, այս ճանապարհով, կթաքնվես
թփերի մեջ... Ու հենց որ այն դավաճանը անցնի, դու
այս ուղիքը ուղիղ նրա ճակատին... հետո ձեռքս սեղմեց
ու ասաց, — դեհ, քեզ տեսնեմ, ընկեր գվարդիական վա-
շիկ Ավագի վահանյան... Իսկ ես ուրախությունից լաց
եղա։ Բայց, այ, էլի վարդուհին մեջ ընկավ ու խանդա-
րեց, — բարկությունից վաշիկի նոթերը կիտվեցին, — ե-
կել, կանգնել է կողքիս ու ասում է՝ ի՞նչ ես երևակայում,
այս երազ է, հո իրականություն չի, ու դու մի պարծե-
րա երիտասարդ Գվարդիայի մեջ լինելով։

— Ճիշտ եմ ասել, էլի, — իր մահճակալից ծղրտաց
Վարդուհին ինքն էլ վաղ տալով հայրիկի մոտ։

— Ի՞նչն ես ճիշտ ասել, — բորբոքվեց վաշիկը, — ու-
րեմն ես չսխալի՞ հերոս դառնամ...

— Երազում՝ ինչու չէ, — ծիծաղեց քույրը։

Վաշիկը բարկությունից ոտքը խփեց հատակին։

— Լռի՛ր, նախանձ, — ասում էր նա, — չէ՞ որ ես պիտ-
ճերական ազնիվ խոսք եմ տվել գվարդիականներին...

— Խոսք ես տվել... հետո ինչ, Իսկ ֆաշիստներն էլ հե-
շկան։ Ո՞ւմ դեմ ես կռվելու, որ հերոս դառնաս...

— Կդառնամ, այ, կտեսնես, կդառնամ, ու ընկեր
Ստալինն ինձ էլ կկանչի...

Այդ ժամանակ հայրիկը միջամտեց.

— Իհարկե կդառնաս, Վաչիկ ջան, մեր հայրենիքում
բոլորն էլ կարող են հերոս դառնալ։ Ֆաշիստներ, ճիշտ
է, չկան, նրանց վաղուց հաղթել ենք ու քշել մեր երկ-
րից։ Բայց հերոսությունը միայն ֆաշիստներին դեմ կռու-
վելով չի ձեռք բերվում...

— Ես էլ այդ եմ ասում, հայրիկ, — ուրախ ընդհա-
տեց տղան։

— Այ, եթե լավ սովորես, կավարտես դպրոցը, հետո
կմտնես համալսարան կամ որևէ ինստիտուտ...

— Պոլիտեխնիկ ինստիտուտը, հայրիկ, — վրա բերեց
Վաչիկը։

— Թող լինի Պոլիտեխնիկ ինստիտուտը, — ժպտալով
շարունակեց հայրը, — կդառնաս նշանավոր ճարտարապետ,
գեղեցիկ շենքեր ու գործարաններ կկառուցես, մեծ գոր-
ծեր կանես հայրենիքի համար ու հայրենիքն էլ հերոսի
կոչում կտա քեզ...

— Ուռում... — ծափ տվեց ապագա ճարտարապետը։

— ... Ընկեր Ստալինն էլ քեզ իր մոտ կկանչի, կը-
համբուրի, այ, ախպես (հայրիկը համբուրեց Վաչիկի
ճակատը) և կասի. — Ապրես Օլեգ Կոշևոյի անվան ջոկա-
տի նախկին պիոներ Վաչիկ Սվազի Վահանյան, դու քաջ
ես ու լավ ես կատարել գվարդիականներին տված ազնիվ
խոսքը...

Կ Ա Տ Ա Կ

Սենյակի դուռը կամացուկ բացվեց և ներս մտավ մի կարճահասակ դինվորական, սուրը կողքից կախած:

— Բարի իրիկուն, նանի', — ասաց դինվորականը խռպուտ ձայնով: Անուշ տատն սկզբում շփոթվեց, փոս ընկած կարճատես աչքերը ճաճապացին, ու նա ձեռքը դրեց ճակատին:

— Բանակային եմ, ռազմաճակատից եմ վերադարձել, դնում եմ մերոնց տեսնելու, էս դիշեր գուցե հյուրասիրես, — դարձյալ խոսեց բանակայինը ձեռքի պարկը մի կողմ դնելով:

— Բարձր, հազար բարի, որդի ջան, — ասաց տատը տեղից վեր կենալով, — նստիր, որդի ջան, հողնած կլինես, կարող է վիրավոր էլ ես... իսկ ես քեզ համար թեյ կը պատրաստեմ:

— Ձէ', նանի, նեղություն մի քաշի, ոչինչ հարկավոր չի, միայն ինձ տեղ պատրաստիր, քնեմ:

— Էդ ի՞նչպես կլինի, սոված քնե՞ս: Ափսոս տանը մարդ չկա: Որ սպասես, Տիգրանս կգա: Դպրոցում ներկայացում են տալիս:

— Ձեմ կարող սպասել, նանի, ես պիտի քնեմ:

Տատը տեղ պատրաստեց ու իրեն իրեն խոսում էր.

— Նանը մատաղ լինի քեզ, որդի, լավ կրակել կիմանաս, չէ՞, ու հիմի ինչքան անօրեն թշնամի ես սպանե՛լ, կռներդ կանաչեն:

— Թշնամու վրա ինձանից լավ կրակող չես գտնի,—
գովում էր իրեն բանակայինը։ Հետո էլի ինչ-որ բաներ
սլափմեց իր քաջագործությունից և պատրաստվեց քնելու։

Քիչ հետո Տիգրանի ընկերներից մեկը եկավ ու տա-
տին նայտնեց, որ Տիգրանը տուն չի գալու, գնացել է
քնռնց մոտ։

— Լավ էր, որ դու էլ եկար, որդի ջան,—խոսեց
պառավը և լույսը հանդցրեց,—տղաս էլ քեզ նման ճա-
կատումն է, ֆաշիստների դեմ. հարսն էլ գիշերը աշխա-
տանքի է գնացել։ Տիգրանս էլ հրես չեկավ, մենակ էի
մնալու։

Մթության մեջ տատը շարունակում էր խոսել։

— Տիգրանս շատ է սիրում դերասանություն, շնորհքն
էլ աշխարհիս չափ է։ Թատրոնում էնպես է փոխվում,
որ շատերը չեն ճանաչում։ Շատ ուրիշն է լինելու։

— Գուցե դու էլ չճանաչես, նանի,—ասաց բանա-
կայինը։

— Ի՞նչ ես ասում, որդի, ես իմ թուռներ չճանաչե՞մ.
ինչքան էլ փոխվի, հենց ձենից կիմտնամ Տիգրանիս։

Հետո էլի մի քանի բան ասաց պառավը, գովեց
Տիգրանին, որդու մասին սլափմեց ու քնեցին։

*
* *

Առավոտը նոր էր բացվել. տատը դեռ անկողնում
էր, ուրիշ անգամ նա շուտ էր վեր կենում, որ
թեյ դնի, Տիգրանին արթնացնի և գարոց ուղարկի։ Այս
առավոտ նա կարող էր մի քիչ էլ մնալ անկողնում, բա-
նակալին հյուրը հո շուտ չէր գնալու։ Բայց տատը շատ
զարմացավ, ուղղակի ապշեց, երբ հանկարծ բանակայինի
անկողնից գլուխը բարձրացրեց ինքը՝ Տիգրանը և ժպտա-
լով ասաց.

— Տատի, գարոցից չե՞մ ուշացել...

ԴԵՐԱՍԱՆԻ ՏՂԱՆ

Վաչիկը դպրոցից տուն եկավ հուզված, լացակու-
մած: Աչքերը կարմրել էին, կլորիկ, սիրուն դեմքը ծամա-
ծովում էր և նա դսպում էր իրեն, որ լաց չլինի:

Մայրիկը վախեցած ընդառաջ գնաց, վերցրեց պա-
յուսակը և ձեռքը դնելով տղայի ուսին հարցրեց:

— Ի՞նչ է պատահել, Վաչիկ ջան, ո՞վ է վիրավորել
քեզ:

Տղան պատասխանելու փոխարեն ընկավ մոր գիրկն
ու լաց եղավ: Մայրն ավելի շփոթվեց:

— Ի՞նչ է պատահել, ջանիկս, ինչո՞ւ ես լալիս, —
անհանգիստ հարցնում էր նա, իսկ Վաչիկը չէր պատաս-
խանում: Գլուխը մոր գրկում թաղած շարունակում էր
հեկեկալ:

«Հիվանդ է»՝ վախեցավ մայրը, բռնեց մանկան ձեռ-
քը ու նայեց զարկերակը: Վաչիկը ետ քաշեց ձեռքը:

— Ես հիվանդ չեմ, — ասաց նա չոր:

— Հապա ինչո՞ւ ես հուզվել, սիրելիս, գուցե դասդ
չավ չես պատասխանել, կամ կռվել ես որևէ մեկի
հետ, — ասաց մայրը:

Տղան նորից լռեց ու գլուխը կախ գցեց:

— Դու քաղցած ես, առավոտն էլ կարգին բան չկե-
ցար: Ճաշիր ու գնա հայրիկի մոտ: Նա թատրոնում քեզ
է սպասում: Քիչ առաջ զանգահարեց, թե կոշիկներդ
պատրաստ են, — ասում էր մայրիկը Վաչիկին զբաղեց-
նելու համար:

Բայց մոր վերջին խոսքի վրա տղան դուրսը բարձ-
րացրեց ու չոր ասաց.

— Թատրոն չեմ գնա, և կոշիկներ էլ պետք չեն ինձ:
Մայրը ապշահար նայեց որդուն:

— Ինչպե՞ս թե, — ասաց նա, — ի՞նչ է նշանակում այդ-
չէ՞ որ հայրիկդ է պատվիրել:

— Ինձ կոշիկ պետք չէ, — կրկնեց Վաչիկը:

— Ոչինչ չեմ հասկանում, Վաչիկ, այսօր ի՞նչ է պա-
տահել քեզ:

Տղան երկու քայլ արալ դեպի մայրը և բռնելով
նրա ձեռքից հարցրեց.

— Հայրիկը Գերմանիայում չի՞ եղել:

Մայրը տարակուսանքով նայեց Վաչիկին:

— Ո՛չ, նա երբեք Գերմանիայում չի եղել:

— Փաշիստ ընկերներ չի՞ ունեցել:

— Ինչեր ես ասում, Վաչիկ, — գրեթե ճշաց մայրը:

— Ո՛չ, ասա, չի՞ ունեցել, — համատեց տղան:

— Դե իհարկե չի ունեցել, նա հին կոմունիստ է,
կարմիր պարտիզան է եղել...

— Հապա ինչո՞ւ է Փաշիստ դառնում, կոմունիստնե-
րին մատնում, գնդակահարում, չլուղեր հրդեհում, — ընդ-
հատեց Վաչիկը լացի ձայնով:

— Ախ, Թատրոնո՛ւմ, — բացադանչեց մայրը հաս-
կանալով որդու վրդովմունքի շարժառիթը, — ասա թե
ի՞նչ, — շարունակեց նա ժպտալով, — ախր դու ինձ բոլո-
րովին շփոթեցրիր. չէ՞ որ հայրիկը դերասան է և այդ
ամենը բեմումն է կատարվում, Թատրոնո՛ւմ այդ դերն
են հարմար տեսել և նա էլ խաղում է, մի՞թե վատ
բան է:

— Իսկ ես չեմ ուզում. որ նա այդ դերը խաղա,
մայրիկ, չեմ ուզում, չեմ ուզում, — ասում էր Վաչիկը

ոտքերը գետնին դոփելով, — մի տեսնեիր՝ դպրոցում ինչ էին խոսում հայրիկի մասին:

— Ի՞նչ, — հարցրեց մայրը շուքելով տղայի գանգուրները:

* * *

Վերջին դասամիջոցին դասընկերները հավաքված մի անկյուն՝ զրուցում էին երեկ ցերեկով իրենց տեսած ներկայացման մասին: Դասարանում ըմբիշի անուն հանած Վաղգենը, բարձրահասակ, կապտաչյա և չար մի պատանի, եռանդով պատմում էր ներկայացման առանձին դեպքերը, խոսում էր դերասանների խաղի մասին, վիճում էր սրտ, նրա հետ ու աղմկում: Նրան լրացնում էին արծվաքիթ, թուխ աչքերով Բաբկենը, պեպենոտ դեմքով Սուրիկը և էլի ուրիշներ: Երբ խոսք ընկավ Փաշիասի դերակատարի մասին, տղաներն ավելի բարբոքվեցին: Բաբկենը ձեռքը բռնեց անելով թափահարեց օդում:

— Իմ հայրիկը ուղմաճակատում զոհվել է, — ասում էր նա, — Փաշիասներն են նրան սպանել: Ինձ այնպես էր թվում, թե հենց այն սրիկան է սպանել... Մտածում էի՝ բեմ վաղեմ ու քացով տամ, ավազակի փորը պատռեմ... Երեք կոմունիստի գնդակահարեց, գլուղը հրդեհեց ու անամոթի պես հրճվում էր... Ես նրան լավ հրճվանք կպատճառեի...

Վաշիկը գիտեր, որ խոսքն իր հայրիկի մասին է, սարթնել, կուչ էր եկել մի անկյուն, կարծես ընկերներից թաքնվելու համար: Մեկ մտածում էր գոռալ ընկերների վրա, ասել, որ նրանք իրավունք չունեն վիրավորելու իր հայրիկին, որ հայրիկը միայն բեմում է Փաշիաս ձևանում, բայց չէր համարձակվում: Երեկ նա թաքցրել էր հոր մասին. «Հայրիկն այս ներկայացմանը

չի մասնակցում», պատասխանել էր նա ընկերներին հարցին՝ իր ստից կարծելով: Այժմ նա չէր կարող և չէր ուզում մատնել իրեն ու հայրիկին, խայտառակվել ընկերների առաջ. մի կերպ իրեն զսպելով հետեւում էր տղաների զրույցին:

Նրան սկսում էր տանջել այն միտքը, որ իր ընկերներից շատերի հայրերն ու հարազատները զոհվել կամ վիրավորվել էին հայրենիքի համար, իսկ իր հայրիկը ֆաշիստի դեր է խաղում, բեմի վրա մարդկանց է սպանում, գյուղեր հրդեհում...

Այդ միտքը հետզհետե այնպես էր կլանում տղան, որ նա այլևս չկարողացավ դիմանալ ու դուրս փախավ դպրոցից:

*
* *

Երեկոյան թեյասեղանի շուրջը նստած մայրիկը եղելու թյունը պատմեց ամուսնուն՝ դերասան Վարդումյանին: Սա գրկեց որդուն, գլուխը սեղմեց կրծքին ու համբուրեց:

— Դու մի հուզվիր, սիրելիս, — ասում էր հայրիկը բարի հայացքը հառելով որդու աչքերին, — քո հայրն էլ շատ է կռվել թշնամիների դեմ. 1920 թվին երեք տեղից վիրավորվել եմ... երկու անգամ բանտ եմ նստել ու կախաղանից եմ ազատվել...

Վաչիկը հանգստացած՝ խաղաղ նայում էր հորը: Այնպես բարի, այնպես լավ էր նրա հայացքը, որ տղան զարմանում էր, թե այդքան լավ հայրիկը ինչպես էր փոխվում, մարդ սպանում, գյուղեր հրդեհում:

— Թշնամու դեր մի խաղա հայրիկ, — հանկարծ ասաց

տղան մի տեսակ աղերսական ձայնով, — ախր այդ քեզ
բոլորովին չի սաղում... Դու այնպես լնմի ես, բարի...
Վարդումյանը ծիծաղեց:

— Ես հասկանում քեզ, սիրելիս, — ասաց նա փաղա-
քըշանքով, — դու բացատրիր քո ընկերներին, որ անհրա-
ժեշտ է թշնամուհի լավ ճանաչել, մերկացնել նրա հոգին,
նրա ստոր գործերը, որպեսզի հնարավոր լինի ամբողջ
ուժով ատել նրան, որպեսզի երբեք թույլ չտանք ոչ մի
թշնամուհի ոտք դնել մեր սրբազան հողը:

— Դու լավ, շատ լավ հայրիկ ես, — շնչում էր տը-
ղան հոր վզով փաթաթված:

ԱՇԽԱՐՀԱԳՐՈՒԹՅԱՆ ԴԱՍԻՆ

Ձանդը տվին, իսկ դասարանում աղմուկը չէր հանդարտվում: Աշակերտներն իրենց տպավորություններն էին պատմում ճամբարից, ամառանոցից, հայրենի երկիրն ուսումնասիրելու համար կատարած արշավներից: Պատմելու այնքան բան կար, ու դասամիջոցներն այնպես արագ էին անցնում: Գանդրահեր մի տղա պատմում էր, թե իրենց ջոկատն ինչպես անցկացրեց գիշերն անտառում, ինչպես են ընած նապաստակի վախեցրել, գայլի ձագ փախցրել: Մեկ ուրիշը վրա-վրա տալով նկարագրում էր իրենց ձկնորսությունը Սևանում: Վերջին շարքում նստած մի տղա բարձր արտասանում էր՝ ձեռին-ոտին անելով, շեշտելով ամեն մի բառը և դասարանը լցնելով իր սուր ձայնի հնչյուններով:

Միայն մանրիկ, սև աչքերով մի տղա չէր մասնակցում դասարանի աղմուկին: Նա կանգնել էր աշխարհի մեծ քարտեզի մոտ և ուշադիր նայում էր դունավոր կետերին, շրջանակներին, ծուռ ու մուռ գծերին: Երբեմն բարձրանում էր ոտքի ծայրերի վրա, վիզը երկարում, ձգվում, որ լավ տեսնի, թե ինչ է գրված կամ նկարված քարտեզի հեռավոր մի կետում: Նրա անունը Արշակ Դայան էր, իսկ դասարանում նրան կպցրել էին նաև «աշխարհագետ» մականունը: Կարծում եք նրա համար, որ Արշակը լավ էր սովորում աշխարհագրություն: Ճիշտ հակառակը: Նա աշխարհագրություն լավ չէր սովորում և անցյալ տարի հազիվ չկտրվեց ու չմնաց վեցերորդ

դասարանում: Մյուս առարկաներից Արշակը չորս ու հինգ էր ստանում, դեռ, ինքն էր ընկերներին օգնում. արի տես, որ աշխարհագրությունը մի տեսակ չէր ստացվում, չէր կարողանում հիշել երկրների, քաղաքների ու գետերի անունները, քարտեզի վրա նրանց տեղերը խառնում էր իրար, իսկ փոքր երկրներն ու քաղաքները ուղղակի տանում, թափում էր ծովերն ու օվկիանոսները: Ահա թե ինչու ընկերները նրան «աշխարհագետ» անունն էին շնորհել:

Այսօր Արշակ Դայանը ուշադիր ու երկար դնում էր քարտեզը: Գուցե նրա համար, որ աշխարհագրության նոր դասատու էր դալու: Տղային թվում էր, որ նա հենց առաջինն իրեն է հարցնելու: Ո՞վ դիտե, մեկն ու մեկը նրան չի՞ ասել, թե այդ դասարանում մի աշակերտ կա՝ Արշակ Դայան, նա լավ չի սովորում աշխարհագրությունը, ամեն ինչ խառնում է իրար: Դե դասատուն էլ հենց իրենից կսկսի...

Մինչդեռ Արշակ Դայանն իր համար նորանոր երկրներ ու քաղաքներ էր հայտնագործում, դուռը բացվեց ու դասարան մտավ ուսուցիչը: Երեխաներն շտապեցին տեղավորվել: Արշակը շուռ եկավ և ուսուցչին տեսնելով շփոթվեց, ժպտաց ու վազ տվեց դեպի իր նստարանը: Բոլորի հայացքը ուղղված էր նոր ուսուցչին: Սա քառասունն անց, թիկնեղ, խոշոր դիմագծերով ու դեմքի բարի արտահայտությամբ մարդ էր:

— Բարև ձեզ, — հնչեց ուսուցչի սիրալիր ձայնը և դասարանը ուրախ պատասխանեց.

— Բարև Ձեզ:

Կարծես այդ էլ բավական էր, որ առաջին բուպների լարվածությունն ու հուզմունքը տեղի տան: Նոր դասատուն սիրով ընդունվեց և ինքն էլ զգաց այդ:

Սովորական ստուգումից և հարց ու փորձից հետո դասատուն սկսեց աշակերտներին քարտեզի մոտ կանչել ստուգելու, թե նրանք ինչպես են յուրացրել և ինչ են հիշում անցած նյութերից: Եվ ահա, որքան էլ զարմանալի թվա, ստացվեց հենց այնպես, ինչպես ենթադրում էր Արշակ Դալանը, — դասատուն առաջինը նրան կանչեց: Երեսմաներն անհանդստացան, գիտեին, որ Արշակը շփոթվելու է, ծովերն ու ցամաքները խառնելու է իրար, փոխելու է գետերի ընթացքը... Եվ նոր դասատուն հիասթափվելու է իրենց դասարանից... Արշակի կողքը նստած տղան պատրաստվում էր համոզել նրան, որ մի պատրվակ բերի ու չգնա քարտեզի մոտ, բայց Արշակն արդեն քայլում էր շարքերի միջով: Նա սեղանից վերցրեց ցուցափայտը և մոտեցավ քարտեզին: Նրա դեմքի վրա ու աչքերում առկայծում էր անսովոր վստահության շողքը, որ ամենից լավ զգում էր դասատուն:

— Արշակ Դալան, այո, — սկսեց նա իր փափուկ, սիրալիր ձայնով, — շատ լավ, Արշակ, ինչպես երևում է՝ դու սիրում ես աշխարհագրությունը և լավ կսովորես: Դե, ուրեմն ցույց տուր աշխարհամասերն իրենց սահմաններով...

Դասարանում թեթև աղմկեցին. «Ինչպե՞ս չէ, լավ է սովորում ու աշխարհագետ էլ է»՝ իրար ափանջի փրփրում էին աշակերտները: Բայց ոչ դասատուն և ոչ էլ մանավանդ Արշակ Դալանը ուշադրություն չդարձրին նրանց վրա: Արշակը հայացքը քարտեզի ինչ-որ կետին հառած համարձակ սկսեց պատասխանել:

— ... Ասիայի արևմտյան սահմաններն են՝ Ուրալյան լեռնաշղթան, Ուրալ գետը... — դասարանի քար լռության մեջ հնչում էր Արշակ Դալանի ձայնը և ցուցափայտի սուր ծալքը լեռնաշղթայի երկարությամբ ու

ապա գետի ընթացքով դանդաղ իջնում էր ներքև։ Հասնելով ինչ-որ կետի, Արշակը կանգ առավ և շուռ գալով գետի դասատունն ասաց։— Ահա այստեղ, ընկեր Արմենյան, Ձկալով քաղաքն է Ուրալի աջ ափին։ Հայրիկս շատ բան է պատմում նրա մասին։ Առաջին անգամ նրանց զորամասն այստեղ է եկել։ Սպիտակ տներով սիրուն քաղաք է ու մի մեծ այգի ունի... Հայրիկն այդ այգում շատ է նստել։ Ասում է...

Դասատունն քթի տակ ժպտաց, նայեց ոգևորված աղալին ու ինքն էլ ինչ-որ հիշողությունից բռնկվեց։

— Իսկ Ձկալովի մեծ կամուրջը, իսկ աստղադիտարանը... հիշում է,— ասաց նա ոտքի կանգնելով, բայց իսկույն էլ հանգստանալով ավելացրեց, — դե լավ, շարունակիր Արշակ...

Արշակ Դայանն էլ սթափվեց ու շարունակեց ցույց տալ աշխարհամասերն իրենց սահմաններով։

— ... Իսկ ինչ վերաբերում է Անտարկտիդային... — լավում էր նրա զրնգուն ձայնը։

— Ապրես, Արշակ,— ասաց դասատուն, երբ նա հաշիվը փակեց նաև Անտարկտիդայի հետ, — այդպես էլ գիտեի, որ դու սիրում ես աշխարհագրությունը, դե հիմա մեզ ցույց տուր Եվրոպայի մայրաքաղաքները. կարո՞ղ ես, հր՞։

Արշակն ավելի ոգևորվեց. «Իհարկե կարող եմ» ասում էր վստահությունից շողացող նրա դեմքը։

— ... Վարշավան Լեհաստանի մայրաքաղաքն է, ահա, ... — խոսում էր Արշակը ցուցափայտի ծայրը դնելով սև շրջանակի վրա, — մեր զորքերը Վարշավան ազատագրեցին 1945 թվի փետրվարին... Հայրիկը հինգ օր ապրել է այնտեղ ու նրա Քաղաքագլխին էլ տեսել է ճառ

ասելիս: Շատ մեծ քաղաք է... Ահա Բուդապեշտը՝
Հունգարիայի մայրաքաղաքը... Սրա գործն ավելի դժ-
վար էր, ֆաշիստները մի ամսից ավելի դիմադրում են,
բայց մերոնք վերջը քշում են նրանց: Հետո մեր գոր-
քերն ադատագրում են Բուխարեստը՝ Ռումինիայի մայ-
րաքաղաքը, -- և Արշակը ցույց է տալիս Բուխա-
րեստը: -- Այ, հենց անցած երեկոյան էլ հայրիկը էդ
մասին էր պատմում... Ամբողջ ամառը մենք միասին
էինք ու հայրիկս շատ, շատ բան է պատմել, իմ
քարտեզի վրա էլ ցույց էր տալիս տեղերը... Սա էլ
Պրագան է՝ Չեխոսլովակիայի մայրաքաղաքը: Շատ սի-
րուն քաղաք է. հայրիկն այստեղ մի ամսի չափ ապրում
է ու շատ լավ էլ հյուրասիրում են: Էստեղից հայրիկը
անցնում է Սոֆիա՝ Բուլղարիայի մայրաքաղաքը: Այստեղ
նրան սիրով ընդունում է Դիմիտրովը ու...

Արշակ Դայանն այնպես էր ոգևորվել, որ արդեն
ոչ թե խոսում էր, այլ կարծես արտասանում էր վաղուց
անգիր արած մի պատմություն: Նրա սև աչքերը խո-
շորացել, վառվում էին, ճակատը քրտնել էր, քրտինքի մի
կաթիլ էլ կախվել էր զթի ծայրից: Դեպքերն ու փաս-
տերը խառնվում էին իրար, երբեմն էլ նրա երևակա-
յությունն ստեղծում էր կամ իրար միացնում զանազան
դեպքեր ու տեսարաններ, որոնք ջերմանալով ոգևորու-
թյան կրակով հնչում էին համողիչ ու լավ: Օրինակ
հայրիկը երբեք չէր պատմել նրան, թե եղել է Սոֆիա-
յում և ընկեր Դիմիտրովն էլ ընդունել է նրան, բայց
այդ պահին Արշակն ինքն էլ հավատում էր իր հնարա-
ծին ու պատմում էր, ցույց տալով քաղաքները քար-
տեզի վրա: Դասատուն և մանավանդ դասարանը զար-
մանքից ու հիացմունքից շունչները պահած կլանում
էին տղայի ամեն մի խոսքը:

— ... Մայիսի երկուսին մեր զորքերը մտնում են Բեռլին՝ Գերմանիայի մայրաքաղաքը, — զընդում էր Արշակի ձայնը: — Էնտեղ Բրանդենբուրգյան դարբասներ կան, հայրիկս իր զորամասով առաջինն է ներս մտնում... Հրամանատարը լսում է էդ մասին ու հայրիկին կանչում իր մոտ, ասում է. «Մալադեց, մայոր Գասպար Դայան, դու իսկական հերոս ես...»:

— Մայոր Գասպար Դայան, — տեղից վեր թռավ դասատուն ու մի քայլ արավ դեպի տղան, — ուրեմն նա քո հայրն է... Ախր ես նրան շատ լավ գիտեմ ու Պրադայում էլ հենց միասին էինք: Ահա թե ինչ, սիրելիս, ուրեմն դու մայորի որդին ես: Շատ ուրախ եմ... Վաղուց է նրան չեմ տեսել, երկու տարի կլինի, երբ է վերադարձել տուն:

— Արդեն երկու ամիս է. վերջերս Վիեննայումն էր, Ավստրիայի մայրաքաղաքում...

Եվ Արշակը ցուցափայտի ծայրը նորից շարժեց քարտեղի վրա:

— Ապրես, Արշակ, դու շատ լավ գիտես աշխարհագրություն, — ասաց դասատուն նորից շոյելով տղայի գլուխը:

Դասարանը ոգևորված ծափահարեց: Արշակ Դայանը առաջին անգամ գովասանք էր ստանում աշխարհագրության դասին: Բայց բոլորն էլ զգում էին, որ որդու այդ հաղթանակի մեջ կար նաև հոր հաղթության մասը:

Օ Դ Ա Պ Ա Ր Ի Կ Ը

Մայրը քաղաքից Աշոտիկի համար բերեց գունավոր, սիրուն մի օղապարիկ, այնքան սիրուն, որ ավելի լավը դժվար թե լինի։ Այնքան էլ թեթև, որ եթե թողնեիր, կարող էր ինքն իրեն թռչել օդում, թռչի, բարձրանալ մինչև...

— Մինչև ամպերը կհասնի, մայրիկ, — հարցնում էր Աշոտիկը։

— Կհասնի... — ժպտալով հաստատում էր մայրիկը։

Աշոտիկն ուրախ-ուրախ դուրս եկավ բակ. հավաքելով ընկերներին՝ ցույց էր տալիս նրանց։

— Սրա չափ մեծը ուրիշ տեղ չես ճարի, թեկուզ աստղերին հասնես, — ասում էր նա օղապարիկի թելից ձգելով ու օդում խաղացնելով։

— Լուսնի վրա էլ չկա, — հարցնում էր Ռազմիկը՝ զարմանքից աչքերը չռած։

— Լուսնի վրա էլ չկա։

— Իսկ արևի...

— Արևի էլ...

Հետո էլի հարցեր տվին, և Աշոտիկը բոլորին էլ զարմացրեց։

Մեկ էլ նրանց մոտեցավ չորրորդ դասարանցի Բենիկը։ Նա ձեռքերը դրել էր շալվարի գրպանը և քմիծաղ տալով նայում էր օդում պտույտ դրժող օղապարիկին։

— Ես դրանից մեծն ունեմ, երեխեք, — ասաց նա թշերն ուռցնելով։

Երեխաները զարմանքից քիչ էր մնում ճշային:

— Ձէ՛ մի, սրանից մե՛ծը... — վրա տվին այս ու այն կողմից, իսկ Աշոտիկը կարմրեց:

— Հա՛, բա՛, շատ մեծ, — պնդեց Բենիկը կճառ քիթը վեր ցցած, — երազումն եմ ունենում, նստում եմ մեջը, հուշ եմ տալիս կոճակը ու, պուկ, թռի՛ր, ուր քեֆդ կուզի... Չկալովից էլ բարձր:

— Ինչ լավ է, — ծափ տվին Վազգենն ու Ռազմիկը, — ասողերին կհասնե՞ս...

— Բան ասիք... հենց էս գիշեր Մարսի վրա էի, — փքվեց Բենիկը, — դե ավար դուք մանկապարտեզում իսկի չեք էլ լսել Մարսի մասին. Էփաիսի մոլորակ կա երկնքում: Ուրիշներն էլ կան, բայց ամենից մեծը նա է... այ, էնտեղ է, հա՛ (նա երկնքում ցույց տվեց ինչ-որ տեղ): Էնտեղի քամիները դունավոր են լինում... մարդիկ էլ, այ, էս ճկույթիս չափ... նրանց Սերգո Համբարձումյանին մի մատով կգլորեմ... էս գիշեր էլ Յուպիտերի վրա եմ թռչելու... ցուրտ է լինելու, հա՛...

— Պա՛հ, — կրկին վրա տվին երեխաները, — դե ցույց տուր, էլի, ցույց տուր...

— Յույց էտամ, թող մեծանամ... բոլոր մոլորակների վրա կլինեմ ու երկինքն ինձ համար՝ ոնց որ մեր տան անաստաղը... էնքան բան կիմանամ...

Բենիկը լռեց: Բոլորն էլ լուռ էին: Օդապարիկը մոռացած՝ երեխաները նայում էին երկնքի հեռավոր կապույտին:

* * *

... Ուշ երեկոյան, երբ մայրը որդու ննջարանը մտավ վերմակն ուղղելու, տեսավ Աշոտիկին խորը քնի մեջ ու օդապարիկն էլ գրկին... Աչքերը կիսաբաց էին, ժպտում էր ու ինչ-որ բան էր ասում: Խեղճ մայրիկը

մրտեղից իմանար, որ տղան օղապարիկ նստած թռչում
էր դեպի աստղերը և երևի արդեն մոտենում էր Մար-
սին: Գուցե և Մարսի վրա էր ու նայում էր գունավոր
քամիների խաղը... Այնտեղից էլ թռչելու է Յուպիտե-
րի վրա, որ Բենիկին հասնի... Ձէ, մայրիկը չգիտեր
այս մասին ու դրա համար էլ օղապարիկը վերցրեց
նրա գրկից, վերմակը քաշեց ուսին, համբուրեց քրտ-
նած այտը և դուրս եկավ: Աշտիկն էլի էր ինքն իրեն
խոսում, կարծես մայրիկին ասելիս լիներ.

— Ո՛ւր ես տանում, մայրիկ, բա առանց դրան ո՞նց
եմ ետ դառնալու...

ՄՐՑՈՂՆԵՐԸ

Մայրիկն այդ օրը տուն եկավ սովորականից ուշ, միայն մի անգամ համբուրեց Արփիկին, չէր խոսում և մի տեսակ խիստ էր երևում: «Նրևի գործարանում բան է պատահել», մտածեց աղջիկը և ինքն էլ տխրեց, թեև դա չէր էլ հաջողվում. այդ օրը նա երկու առարկայից հինգ էր ստացել: Ուզում էր մոր հետ հենց այդ մասին խոսել, բայց չէր համարձակվում: Եթե հանկարծ մայրը բարկանա ու ասի՝ «Գլուխ չունեմ, Արփիկ...»: Ու լուռ էր: Մայրն էլ ոչինչ չէր խոսում: Բայց երբ նստեցին ճաշի, Արփիկն այլևս չհամբերեց.

— Մայրիկ, այնպես տխուր է...

Մայրը զարմացած նայեց աղջկան:

— Ինչո՞ւ, Արփիկ ջան, ինչո՞ւ ես տխրել, — հարցրեց նա:

— Հայրիկն ուշացավ... Իսկ դու էլ չես խոսում... Տխուր ես... — կարծես հեկեկալով ասում էր Արփիկը:

Հայրը Մոսկվա արտադրական գործուղում էր գնացել:

Մայրիկը ժպտաց, գրկեց աղջկան ու սեղմեց կրծքին:

— Տխուր չեմ, բալիկ ջան, — ասաց նա, — իսկ հայրիկը շուտով կգա...

— Հա՛... Ուրեմն գործարանում ոչինչ չի պատահել, — բացագանչեց Արփիկը ծափ տալով, — հապա ինչո՞ւ չես խոսում... Իսկ ես այնքան ասելիք ունեմ... Նրկու առարկայից հինգ եմ ստացել... Այնպես լավ էի պատմում...

Եթե այնտեղ լինեիր... — ասում էր աղջիկը գլուխը սեղմելով մոր կրծքին:

— Ապրես, Արփիկ ջան, խելոքս... Իսկ ես մոռացել էի քեզ ասել, որ այսօր մրցության պայմանագիր ենք կնքել ես ու Մարգարիտ մորաքույրը: Դե գիտես՝ տոն է գալիս ու պետք է լավ պատրաստվել... Երկուսս էլ խոստացել ենք մեծ տոներ դիմավորել տարեկան — պլանը լրիվ կատարած: Ժողով եղավ, ու հանդիսավոր խոսք տրվինք բանվորների առաջ: Գիտես՝ ինչ վատ կլինի, աղջիկ ջան, եթե չկատարենք տված խոսքը... Ավելի լավ է՝ գետինը մտնենք:

— Օ՛յ, ինչ վատ կլինի, մայրիկ, — կրկնեց աղջիկը վախեցած, ասես մայրն արդեն խոստումը չէր կատարել և դժխահակ կանգնած էր տոնական ժողովի առաջ, — բայց դուք անպայման կկատարեք պլանը, մայրիկ, դու էլ, մորաքույր Մարգարիտն էլ...

Ճաշից հետո Արփիկը վաղ տվեց ընկերուհու մոտ: Դա մորաքույր Մարգարիտի աղջիկ Լենան էր: Նրանք նույն դպրոցումն էին սովորում, միևնույն պիոներական շուկատումն էին և անա չորս տարի էր, ինչ մտերիմ դասընկերուհիներ էին: Արփիկը Լենային բակ տարավ՝ ու սկսեցին փափալ, թեև նրանց մոտ ոչ ոք էլ չկար: Ու ոչ ոք էլ չիմացավ, թե ինչ խոսեցին ընկերուհիները:

Հետևյալ առավոտը Արփիկը մայրիկից շուտ դարձնեց, թեյ դրեց, տունը կարգի բերեց, փոքր եղբոր համար հարեան կնոջից կաթ բերեց, նախաճաշ պատրաստեց ու, երբ մայրիկը նոր էր լվացվել, Արփիկը ձայն տվեց.

— Պատրաստ է, մայրիկ...

Մայրը դարձացավ, բայց ձայն չհանեց: Ուրիշ անգամ Արփիկը ուշ էր վեր կենում անկողնից ու գրեթե

ուչ մի բանի ձեռք չէր տալիս: Միասին կերան համով պատրաստած նախաճաշը, և մայրիկը աղջկանն ու տղային համբուրելով գնաց գործարան: Գործարանում արդեն տասը տարի էր, որ նրան ասում էին վարպետ Լուսիկ: Նշանավոր կարող էր, ու Արփիկն ընկերուհիներին մոտ պարծենում էր նրանով: Նրա կարծիքով միայն մորաքույր Մարգարիտը կարող էր հավասարվել իր մայրիկին: Գործարանի մուտքի մոտ երկու վարպետները հանդիպեցին իրար ու երկուսն էլ զարմացան:

Ամեն մեկին թվում էր, թե ինքը շուտ կգա. Մարգարիտն այն է ուզում էր հարցնել՝ Խնչպես է որ շուտ ես եկել, բայց՝ չհարցրեց, Լուսիկն էլ ուզում էր աղջկա մասին մի բան ասել՝ չասաց ու մտան ներս:

Իսկ դպրոցում ընկերուհիները նորից փափաացին իրար ափանջի, ու նորից ոչ ոք չիմացավ, թե ինչ էին ասում...

Աշխատանքից հետո Մարգարիտը տուն դարձավ և հենց շեմքի վրա էլ կանգ առավ: Սենյակները մաքուր սրբված, կարգի էին բերված, ամեն ինչ իր տեղը, Լեւոն էլ թախտին նստած խաղում էր հինգ տարեկան քրոջ հետ, որին նոր էր բերել մանկապարտեզից: Ուրիշ անգամ Մարգարիտն ինքն էր հոգնած գնում մանկապարտեզ ու աղջկան բերում, ինքն էր սրբում սենյակները: Այս ի՞նչ բան է, — զարմանում էր մայրը, — ու ոչինչ չէր ասում: Լուսիկն էլ տանն ամեն ինչ պատրաստ տեսավ, սեղանը ճաշի համար սարքված, ճաշը լըցրած... «արդեն խելահաս աղջիկ է, ամեն ինչ ձեռից կգա ու մորն օգնում է, ի՞նչ կա որ»՝ ինքն իրեն ասում էր մայրը համբուրելով աղջկա այտերը: Այդ մասին ընկերուհիները ոչ ոքի ոչինչ չէին ասում, նույնիսկ իրենց մայրիկներին հետ չէին խոսում, իսկ մայրիկներն էլ իրարից էին դադարի պահում:

Բայց շուտով իրարից դադանի էլ սկսեցին անհան-
դրատանալ. — իսկ եթե աղջիկները տնային գործերով
դբադվեն ու դասերից ետ մնան, վատ գնահատական
ստանան...

Մի օր Մարգարիտը Լենային ասաց:

— Մի անի, Լենա ջան, ես մի կերպ կհասցնեմ...
դասերիդ նայիր, ետ չմնաս:

— Մի մտածիր, մայրիկ — ասաց Լենան վստահ տո-
նով, — չէ՞ որ ես պիտենեմ եմ...

Լուսիկն ավելի խիստ խոսքեր ասաց աղջկան:

— Հիշիր, որ հայրիկին խոստացել ես գերազանցիկ
լինել, — ասում էր նա հուզված:

— Եվ կլինեմ, մայրիկ, — ժպտում էր Արփիկը:

*
* * *

... Գործարանում հանդիսավոր ժողով էր: Ձեկուցու-
մից հետո դիրեկտորը պատմում էր, թե բանվոր-բանվո-
րուհիներից ով ինչպես է կատարել մրցության պայմա-
նագրով իր վերցրած խոսքը: Երբ նա տվեց Լուսիկի և
Մարգարիտի անունները, որոնք իրենց խոստումն էլ
էին գերազանցել, ժողովն ուրախ ծափահարեց, իսկ երկու
վարպետները ոտքի կանգնեցին: Նրանք նստել էին նախա-
գահության սեղանի մոտ, կողք-կողքի: Այդ ժամանակ
դահլիճի հեռավոր անկյունից ոտքի կանգնեցին մաքուր
հագնված երկու աղջիկ՝ պիտեներական վզկապներով, ծաղ-
կեփնջերը ձեռքներին: Ժողովականները հիացմունքով
հետևում էին նրանց, որ վստահ քայլերով գնում էին
դեպի բեմ: Արփիկն ու Լենան էին: Մայրիկները շփոթ-
վեցին՝ տեսնելով իրենց աղջիկներին. ինչու էին նրանք
եկել, ով էր նրանց բան ասել...

Փոքրիկ աստիճաններով բեմ բարձրանալով Լենան
ու Արփիկը վազեցին դեպի իրենց մայրերը, ծաղկեփրն-
ջերը մեկնեցին ու ընկան նրանց գիրկը։ Բոլորը ծա-
փահարում էին, իսկ Լուսիկն ու Մարգարիտը ուրախու-
թյան արցունքն աչքներին համբուրում էին աղջիկնե-
րին։

— ... Շնորհավորում եմ, մալրիկ... — Շնորհավորում
եմ ... — շշնջում էին ընկերուհիները հուզմունքից շիկնած։

Ապա նրանք ցույց տվին իրենց օրագրերը, եր-
կուսն էլ չորս ու հինգ ունեին բոլոր առարկաներից։

— Շնորհակալ եմ, — ջանիկս, — ասում էր Լուսիկը, —
դու կատարեցիր քո խոստումը, ու հայրիկն ինչքան կու-
րախանա։

— Ապրես, Լենա ջան, — շշնջում էր Մարգարիտը։

Հետո դառնալով ժողովին Մարգարիտն ասաց
բարձրաձայն

— Ընկերներ, սրանց շնորհիվ է, որ մենք կատա-
րեցինք մեր խոսքը... — ու նա ցույց տվեց Լենային ու
Արփիկին։

Այս անգամ ծափերն ավելի ուժգին թնդացին դահ-
լիճում։

... Հենց այդ երեկոյան հալըիկը Մոսկվայից վե-
րադարձավ, և Արփիկը հոր վզովն ընկած պատմում էր,
թե ինչպես են ինքն ու Լենան առաջին անգամ պայմա-
նավորվել օգնելու մայրիկներին, որ նրանք երկուսն
էլ հաղթեն մրցության մեջ։

ՕՂԱԿԱՎԱՐԸ

Երեկո է. արեւը վաղուց մայր է մտել: Ամպերն էլ, որ քիչ առաջ վառվում էին քուլա-քուլա, մթնեցին: Լեռնիկը պառկել է տան կողքից հասող առվի ափին, կանաչների վրա ու նայում է երկնքին, որտեղ սկսում են վառվել առաջին աստղերը: Նայում է ու միտքն են գալիս այսօրվա բոլոր դեպքերը: Գալիս են հերթով առավոտից սկսած...

Նա նոր էր անկողնուց վեր կացել ու հագնվել, երբ հայտնեցին, որ ինքը նշանակված է հասկ հավաքող օղակի օղակավար: Կոլխոզի նախագահ ընկեր Ավագյանը նրա փափուկ այտը շոյելով ասել էր. «Իմ ժիր տղա, դու դպրոցում սովորել ու լավ դիտես, թե ինչ ուժ կա ամեն մի հասկի մեջ, դեհ, քեզ տեսնեմ...»: Կոլխոզնիկներն էլ գովել էին Լեռնիկին. — մի հատիկ էլ չի թողնի դաշտում, այ կտեսնեք՝ ինչ օղակավար է լինելու..., — ասել էին նրան: «Օղակավար», — ասում էր ինքն իրեն Լեռնիկը, և այնպես լավ էր հնչում այդ, տղան դարձա՛նում էր, որ հպարտութունից գլուխը չի պտտվում: Ամբողջ օրը նա իր օղակի հետ աշխատեց դաշտում, մեծավարի ձայն էր տալիս, քաջալերում էր տղաներին. — ոչ մի հասկ չթողնենք դաշտում, հա՛...»

Արդեն ավարտվել է օրվա աշխատանքը, և նրա օղակը կատարել է մեկ ու կես նորմա: Օղակավարն էլ հոգնած ու երջանիկ պառկել է կանաչին, ինչպես անում

էր հանդից տուն դարձող հայրիկը, և ննջում է: Ամբողջ ժամանակ աչքերի առաջ հասկեր են երևում՝ տուռ, ոսկեգույն քիստերով: Հետո, ինքն էլ չիմացավ, թե ինչպես կոպերը ծանրացան, աչքերը փակվեցին... Ու նա իր կողքին տեսավ մի մեծ հասկ, մարդու կերպարանքով, կարմիր փողկապը վզին... այնպես խոշոր աչքեր ուներ և այնպես լամբ էր:

— Բարե, ընկեր օղակավար, — ասաց նա պատվիրառնելով, — իմ ընկերների ու բարեկամների կողմից եկել եմ շնորհակալություն հայտնելու քեզ և քո օղակի անդամներին:

— Բարե... բարե... — կմկմաց Լևոնիկը, չիմանալով երազում, թե իրականության մեջ է տեսնում այս հրաշքը:

Դե սա ինչ հրաշք է որ: Իր առաջ կանգնած է այդ օրը հավաքած բաղմամբով հասկերից մեկը, գուցե հենց այն մեկը, որ ինքը դասվ հողակոշտի տակ: Բայց այ քեզ դարմանք, սա միայն հասկ չէ: Սա թաթիկներ ունի ու բոցի պես կարմիր փողկապ... ա՛յ, թե հրաշքն ինչպես է լինում...

— Ես ընկած էի ցողունից կտրված ու անօդնական, — անուշ ձայնով նորից խոսեց Հասկը, — ու կկորչեի ցեխերի մեջ, կամ մկան ատամները կխժռեին իմ ոսկեգույն հատիկները, եթե քո ձեռքն ինձ չփրկեր... Ու քանի-քանի ինձ նմաններ փրկվեցին այսօր քո օղակի ձեռքով...

Լևոնիկի լեզուն ուրախությունից կասկ էր ընկել ու թեև շատ բան ուներ ասելու Հասկին, բայց չէր կարողանում: Միայն ժպտում էր ու ձեռքերը թափ տալիս, իսկ Հասկն ասում էր.

— Ուղճւ՛մ ես պատմե՛մ, բարե՛լա՛մ, թե ինչ մեծ գործ եք անում դու և քո ընկերները: Ա՛յ, հենց վերցնեմ

միայն ինձ: Իմ շատ ընկերների հետ ես կգնամ կոլխոզի
կալ, այնտեղ կկալսեն, և ինձանից քառասուն հատիկ
դուրս կգա. քառասուն հատիկ... ապա՝ մի հաշիվ արա.
գարնանը կցանեն, քառասուն հատիկ կստացվի... սրանք
էլ նոր հատիկներ ու հասկեր կտան... իսկ երկրի ուժն
էլ հենց հատիկների մեջ է: Ինչքան շատ ցորեն ունենա
մեր հայրենիքը, այնքան հզոր ու գեղեցիկ կդառնա,
մարդիկ էլ ավելի ուրախ ու երջանիկ կլինեն: Այ թե
ինչ մեծ գործ եք անում դուք՝ պիտներներդ...

Նա իր փոքրիկ թաթիկներով շոյեց տղայի գանգուր-
ներն ու այտը, և Լևոնիկը հուզմունքից քիչ էր մնում
լաց լինի: Հենց այդ ժամանակ նրա աղանջին հասավ
մի ուրիշ ձայն էլ:

— Լևոնիկա... հոգնել ես... վեր կաց, ընթրիքը
պատրաստ է:

Տղան աչքերը բաց արավ: Տեսավ մորը կողքին
նստած, դուխը շոյելիս. հետո ուղղվեց, գրկեց մորը,
բարձրաձայն քրքշաց, ուզեց ինչ-որ բան պատմի:

— Մայրիկ... — հաղիվ կարողացավ արտասանել նա:

— Օղակավար բալիկա... — ասաց մայրը համբուրելով
տղայի այտը:

«Օղակավար»... այնպես լավ էր հնչում այդ Լեո-
նիկի աղանջին...

ԱՌԱՋԻՆ ԴԱՍԸ

Հայրենիք վերադառնալու երկրորդ օրը հայրը Սիրաքին դպրոց տարավ: Սեպտեմբերի ուրախ մի առավոտ էր: Հայր ու որդի անցնում էին Ստալինյան պողոտայով և Սիրաքը զարմանքով նայում էր մեծ, վարդագույն շենքերին, կանաչ, կանաչ, կանաչ պուրակներին, ինչպես երազում: Ամեն քայլավորի մի բան դրավում էր նրա ուշադրությունը, և նա դիմում էր հորը:

— Հայրիկ, մենք ալ կրնանք այս պուրակեն ներս մտնել:

— Իհարկե, գառնուկս, ասոնք մեզ համար են շինված, — պատասխանում էր հայրը:

— Աս մեծ շենքն ալ:

— Ադ օպերայի շենքն է ու դարձյալ բոլորիս համար է...

— Աս աղբյուրն ալ:

— Այո, գառնուկս, այո...

Թեև ուսումնական տարվանից մի քանի օր անցել էր, բայց դպրոցի դիրեկտորը զիջեց հայրենադարձ հոր խնդիրքը և Սիրաքին ընդունեց դպրոց: Սիրաքն աչքաբաց աղա էր ու Բեյրութում չորս տարի հաջողակ սովորել էր: Չորս տարուց հետո դպրոցի դռները փակել էին տղայի առաջ: «Օտարի համար այդ էլ շատ է», — ասել էին նրանք, և Սիրաքը երկու տարի պարապ թափառում էր ուսման կարոտը սրտում: Երկու տարվա ընդմիջու-

մից ու երազներից հետո այսօր առաջին անգամ նա պիտի զանգի ձայն լսեր...

Ու լսեց...

Այդպես անուշ դողանջ դեռ չէր լսել Սիրաքն իր կյանքում: Ուրախությունից ու հուզմունքից նա դողում էր, սիրտն, ասես, ուզում էր՝ դուրս թռչի:

Դասարանը ընդարձակ մի սենյակ էր, լուսամուտներն էլ Մասիսներին դեմ-հանդիման: «Միշտ նկարին կնայեի... Իսկ հիմա աչքիս առաջ է... Ձեռքս ալ մեկնիմ, կհասնի... Ամեն օր կնկարեմ ու կուղարկեմ Գաբրիելիկին... Շատ կուրախանա խեղճը...»՝ մտածում էր Սիրաքը, երբ դասատուն ներս մտավ: Դասարանը ոտքի կանգնեց ու սիրով ողջունեց դասատունին: Սա ժպտադեմ մի տղամարդ էր. «հալըիկին որքան է նման, — անցավ Սիրաքի մտքով, — նրա պես բարի կժպտա... Որքան պիտի սիրեմ...»: Նրան ասում էին ընկեր Ազատյան:

Ընկեր Ազատյանն էլ իր հերթին նկատեց Սիրաքին ու ժպտալով մոտեցավ նրան, շոյեց զանգուրները:

Դասն սկսվեց. ընկեր Ազատյանը հայտնեց, որ շարադրություն են գրելու՝ «Աբովյանի մահը» թեմայով: Նախօրոք դասարանում կարդացել, պատմել են, այժմ դասատուն մի անգամ էլ համառոտ կրկնեց նյութը, վերհիշեց կարևոր թվերն ու փաստերը, և աշակերտներն սկսեցին գրել: Սիրաքը չուզեց ետ մնալ իր ընկերներից: Նա Աբովյանի մասին մի քանի բան լսել էր հորից, մի երկու բան էլ այժմ ուսուցչից հարցրեց ու ինքն էլ սկսեց:

Երբ զանգը տվին, բոլորն ավարտել էին, իսկ երկրորդ դասին ուսուցիչն ուզեց ստուգել մի քանիսի գրածը: Կարդալու համար առաջինը, — գիտե՞ք՝ ով ցանկու-

թյուն հայտնեց,—Սիրաքը: Աշակերտները ուրախ նայեցին նրան, իսկ դասատուն թույլ տվեց, որ նա կարդա իր շարադրությունը: Տղան ոտքի կանգնեց, մի անգամ էլ նայեց Մասիսներին, սրբեց ճակատի քրտինքը և դողացող ձայնով սկսեց...

Սիրաքը պատմում էր, թե այդ օրը, վաղ լուսաբացին ինչպես է Աբովյանը վերջին անգամ մնաս բաբով ասել կնոջն ու զավակներին և տանից դուրս եկել: «Դանդաղ քայլերով նա իջնում էր Քանաքեռից Արաբկիր տանող ճանապարհով: Արաբկիրում նա տրամվայի վագոն է բարձրանում, ու բոլորը ոտքի կանգնած նրան տեղ են տալիս: Քաղաք մտնելով Աբովյանն սկսում է զբոսնել փողոցներով. գարնան կանաչ առավոտը նրան արբեցրել էր: Նա քայլում էր Ստալինյան պողոտայով, հիանում գեղեցիկ շենքերով, արձաններով, աղբյուրներով, մտնում էր պուրակները, նոր ծաղկած ծառերից հոտ էր քաշում... Հետո կանգնեց օպերայի շենքի առաջ ու գլխարկը հանեց...»: Ապա Սիրաքի շարադրության մեջ՝ Աբովյանն իջնում էր Աբովյան փողոցով, ամեն քայլափոխի կանգ առնում ու հառաչում. «Ո՛հ,— շշնջում էր նա,— ինչպե՞ս պետք է ձեռք բարձրացնեմ ինքս ինձ վրա, ինչպե՞ս պիտի հրաժարվեմ այս սքանչելի կյանքեն...», իսկ երբ հասավ Լենինի արձա՛խն, ծունկի իջավ. «Ո՛չ,— բացազանչեց Աբովյանը,— հենց միայն այս մեծ մարդու արձանը տեսնելու համար չպետք է մեռնել...

— Ու չմեռավ,— եզրակացնում էր շարադրության հեղինակը,— ես չեմ հավատար, որ նա մեռած լինի...»

Սիրաքը լռեց: Շարադրությունն ավարտվել էր, իսկ դասարանում զսպված լռություն տիրեց: Բոլորը զարմանքով և ուրախ նայում էին իրենց նոր ընկերոջը, որ

օտարութիւնից վերադարձել էր ու առաջին անգամ դասի էր նստել իրենց հետ: Դեռ որքան բան ունէր սովորելու նա...

— Սխալ է, — վերջին շարքից լավեց մեկի ձայնը, — Սիրաքը շփոթվել է...

— Շփոթվել է, շփոթվել է, — կրկնեցին այս ու այն կողմից:

Բայց հենց այդ ժամանակ ոտքի կանգնեց մի տղա և հուզված ձեռքը թափ տալով ասաց.

— Իսկ ես կասեմ, որ Սիրաքը ճիշտ է գրել:

Բոլորը զարմանքով շուռ եկան դեպի նա: Ուսուցիչն էլ, որ սպասում էր, թե ինչով կվերջանա երեխաների վեճը, նայեց ոտքի կանգնած տղային:

— Եթե Լենինի արձանն այն ժամանակ կանգնած լինէր, — շարունակեց տղան, — Աբովյանը չէր անհայտանա... Նա գուցե չմեռներ էլ մինչև հիմի, մենք նրան ծաղկեփուռնջ կտանեինք... կհրավիրեինք մեր պիոներական ջոկատի հավաքին...

— Ճիշտ է, ճիշտ է, — ուրախ բացազանչեցին մի քանիսը և ծափ տվին: — Բայց ափսոս, — շարունակեց աշակերտը, — որ այն ժամանակ Երևանում ոչ Ստալինյան պողոտա կար և ոչ էլ Լենինի արձան... — և տխուր նստեց:

— Չեմ հասկընա, — շփոթված սկսեց Սիրաքը, — ինչպե՞ս կրնար Երևանը առանց Լենինի արձանի և Ստալինյան պողոտայի... էլ ինչ Երևան, չեմ պատկերացնէր...

Ընկեր Ազատյանը մոտեցավ տղային, շոյեց նրա այտը և ձեռքով դասարանին լռելու շարժում անելով խոսեց:

... Սիրաքը տուն էր դառնում առաջին դասից: Այս անգամ նա շուրջն էր նայում հպարտ մի զգացմունքով: Նա արդեն շատ բան գիտեր ու մեծացել է մի ամբողջ տարով: Տուն կգնա և քրոջն ու եղբորը իր շուրջը հավաքելով նրանց կալատմի Աբովյանի մասին, Նրևանի մասին, կասի նրանց, որ այս բոլոր գեղեցկությունները նոր են ստեղծվել Լենինի ու Ստալինի հայացքի տակ, հայրենիքի իսկական տերերի ձեռքով. — ահա այս արձանը, այն կամարը, այս սիրուն շենքը, ծառերը, կահաչը, հեռվում ծխացող գործարանները, ամենը, ամենը... Աբովյանը չի տեսել դրանք, նա չէր էլ կարող տեսնել ու միայն երազում էր այս լավ օրերի մասին... Իր երազի կրակումն էլ այրվեց... Իսկ ինքը՝ Սիրաքը, որ նոր է վերադարձել տերերի դաժան աշխարհից, քայլում է Աբովյանով ու մտածում է, թե ինչ ըստանչելի երազ է եղել այդ... Ինչպես է ուզում շուտ մեծանալ, սովորել ամեն ինչ, պիտանի քաղաքացի դառնալ սիրելի հայրենիքի համար:

Այդ առաջին դասը նա երբեք չի մոռանա:

ՔԱՋ ՈՐՍՈՐԴԸ

Մի անգամ Սուրիկը...

Բայց դուք երևի չգիտեք, թե ով է այդ Սուրիկը։ Նա հայտնի է որպես նշանավոր որսորդ։ Հասակը չորս իր քանոնի բարձրությունն ունի, իսկ ոտքերն այնքան մեծ են, որ երկուսը հազիվ տեղավորվում են հոր մի ոտնամանի մեջ։ Ամեն անգամ, երբ Սուրիկը տեսնում է, որ հեռվից գալիս է որսորդ քեռին, փայտի հրացանը ու որսի ամուր պարանը ուսն է գցում ու վազում քեռուն ընդառաջ։ Նրանից վերցնում է որսած մի քանի քաղ ու կաքավ և հալարտ-հալարտ անցնում գյուղի փողոցներով։ Հասակակիցները նախանձով են նայում նրան, իսկ գյուղացիները հիացմունքով ասում են.

— Այ, թե որսորդ է հա՛...

— Թող մեծանա, տես՝ ինչ է բերելու գայլերի գլխին։

— Կոլխոզի ոչխարի մազին դիպչող չի լինի։

Սուրիկը լսում է այս ամենը և հազիվ զսպում է իրեն, որ հալարտությունից չգոռա։

Մի անգամ այս Սուրիկը...

Բայց էլի շատ բան մնաց ասելու նրա մասին։ Այժմ օրինակ, թե ինչ է որսում նա, այդ նշանավոր որսորդը։ Սկզբում մի քանի ծիտ որսաց իրենց դեզի վրայից, բայց դրա համար նրան չգովեցին, ընդհակառակը մի անգամ ուսուցչուհին նրան մի լավ խրատ տվեց։

— Դու ինչո՞ւ ես սպանում մեր բարեկամ Թռչուն-
ներին, — ասաց նա Սուրիկին։

Այդ օրվանից նա թողեց ծառայը։ Որոշեց նապաս-
տակ ու աղվես որսալ՝ չէր հաջողվում։ Ոչ մի նապաս-
տակ կամ աղվես քնած չէր մնում իրենց դեզի տակ,
որ Սուրիկը պարանը գցեր նրա վիզն ու բռներ։

Իսկական որսը նա անում էր գիշերը՝ երազում։ Պա-
տահում էր, որ նա գալի էր սպանում, սպանած գայլը
գցում է ուսին ու գալիս դեպի գյուղ։ Բալց դա հո
գյուղ չի, այլ մեծ, բարձր, սիրուն շենքերով քա-
ղաք, ինչպես դասագրքի նկարում։ Վողոցը լիքն է մարդ-
կանցով։ Նրանք տեսնում են Սուրիկին գայլը շալակած
և զարմանքից հազիվ չեն ուշաթափվում։ Իսկ Սուրիկը
անցնում է հալարտ, նրանց վրա չի էլ նայում։

Արի, տես, որ երբեմն մայրը խանգարում է նրան։
Ահա օրինակ, նա բռնել է գայլի կոկորդից ու սեղմում
է, ո՞նց է սեղմում, գայլի աչքերը դուրս են ընկնում,
քիչ է մնում շունչը փչի, և հենց այդ ժամանակ մայրը
նրան ձայն է տալիս։

— Սուրիկ ջան, ախր դպրոցից ուշանում ես ...

Ահա թե ով է Սուրիկը։

Եվ մի անգամ այս Սուրիկը ...

Դարձյալ շտապեցի։ Չասացի, որ մեր որսորդը ոչ
միայն փայտե ձի, հրացան, որսը բռնելու համար եր-
կար պարան ունի, այլև մի ճարպիկ շուն մի իսկական
որսի շուն, մեջքը բարակ և խելացի, անունը Դոլիկ։
Ուր գնա՞ շանը հետն է տանում։

Եվ ահա, թե ինչ պատահեց մի անգամ մեր նշա-
նավոր որսորդ Սուրիկի հետ։

Գարուն էր՝ մայիսյան մի ուրախ օր։ Սուրիկը

դուրս էր եկել գրոսանքի: Նա սիրում էր գասերից հետո
զնալ դիմացի կանաչ բլուրը: Այդ օրը շանը հետը չէր
վերցրել. բարկացել էր ու վրեժ էր հանում Դուլիկից,
որ առավոտը պահել էր իր կոշիկներից մեկը:

Բլուրի ստորոտին արտեր ու արոտներ էին: Վերե-
վում թփուտներ կային, Սուրիկն ուզում էր անպայ-
ման թփուտներին հասնել: Որսորդ քեռուց լսել էր, որ
աղվեսներն ու գայլերը հենց թփուտների մեջ են իրենց
բույնը շինում, ձորերում ու քարայրներում: Նա չէր վա-
խենում դրանից: Նախ, որ օրը ցերեկ էր, և դուռն էլ
այնքան հեռու չէր: Հետո, միթե որսորդը գայլից ու
աղվեսից կվախենա: Եվ նա չէր վախենում: Հետը վերց-
րել էր հրացանը, ձին և պարանը:

Արդեն մոտենում էր թփուտներին, երբ հեռվից
նկատեց կուխոզի ոչխարի հոտը: Ուրախացավ. երկար
ժամանակ է՝ չէր տեսել իրենց ոչխարները, չէր խաղա-
ցել նրանց հետ, վարվել չալպուտուրիկ այծերի վը-
զով:

Եվ սկսեց շտապել: Երբ հասավ հոտին, սկսեց փա-
թաթվել ոչխարների վզով ու խաղալ նրանց հետ, հետն
էլ ինքն իրեն խոսում էր:

— Վա՛յ, Չալիկ ջան, դու հո ինձ կհիշես, որ նոր էիր
ծնվել, ես քեզ շատ եմ կերակրել կանաչ խոտով, չէ՞ ...

Երկար կխոսեր որսը մոռացած մեր որսորդը, եթե
հանկարծ դիմացի բլրի լանջում ոչխարների մի խումբ
չխրտներ: Սուրիկն զգաստացավ: Նա դիտեր, որ ոչխարը
ամենից շատ գայլից է վախենում: «Գայլ է ընկել հոտի
մեջ և կարող է վնաս հասցնել»՝ մտածեց նա և շտապեց
խրտնած ոչխարի կողմը: Հովիվները հեռու էին և չէին
նկատում, թե ինչ է կատարվում այնտեղ:

Սուրբիկն իսկույն պատրաստեց որսի պարանը և շտապեց: Շատ էր գնացել, թե քիչ՝ ինքն էլ չիմացավ, որովհետև տարված էր միայն մի մտքով՝ անպայման բռնել գայլին ու քարշ տալ դեպի գյուղ: Մեկ էլ ինչ տեսնի, ոչխարի մեջ է ընկել փոքրիկ գայլի ձագ, իսկը շան նման, ու սկսել է խաղալ, վախեցնել ոչխարներին: Սուրբիկի սիրտն ամրապնդվեց ինչպես երազում. «Էս փոքրիկից պիտի վախենամ», մտածեց նա և պարանը պատրաստ շտապեց գայլի կողմը: Բայց գայլը նրան բանի տեղ էլ չգրեց: Խաբս տալու համար շան նման երկու անգամ հաչեց, նույնիսկ փորձեց կատակ անել Սուրբիկի հետ, բայց դա խաբվող պտուղը չէր:

— Էդ մեծ ոչխարին ես ուզում փառ հասցնել, — գոռաց նա ու պարանը գցեց: Օղակը վրիպեց, իսկ գայլուկը երևի էլի բանի տեղ չգնելով որսորդին՝ սկսեց խաղալ պարանի հետ: Դա շատ բարկացրեց Սուրբիկին: Նա երկրորդ անգամ գցեց պարանը, և այս անգամ օղակն ընկավ գայլի պարանոցը, պինդ բռնեց: Ամբողջ ուժով Սուրբիկը ձգում էր պարանը, վախից, թե ուրախությունից՝ բարձր գոռում:

— Հասեք, գայլ եմ բռնել, հեյ ...

Դայլը նկատելով, որ որսորդն իր հետ հանաք չէի ահում ու շատ անախորժ խաղեր է սարքում, փորձեց փախչել. օղակը պինդ կպավ նրա կողորդին, բայց նա հեշտությամբ անձնատուր չէր լինում, սկսեց ձգել: Սուրբիկը ձգում էր, գայլը ձգում էր: Սուրբիկը օգնություն էր գոռում, գայլը ոռնում էր շան նման, կաղկանձում: Փըրփուրը տվել էր բերանը: «Էս է՛ կխեղդվես, կխեղդվես», — գոռում էր մեր քաջ որսորդը հևասպառ:

Հենց այդ ժամանակ հեռվից մի գյուղացի բարձր գոռալով վազում էր դեպի Սուրբիկը: Տղան շատ ուրախա-

ցավ. «օգնութեան է գալիս, բայց մինչև նա հասնի, ես
սրա բանը կպրծացնեմ», — մտածում էր նա և ավելի ձը-
գում պարանը. վերջապես որսը շնչասպառ վայր ընկավ:
Քաջ որսորդը կարմրատակած կանգնեց նրա մոտ, իսկ
գյուղացին գոռում էր:

— Այ տղա, էդ ո՞վ ես հեյ, ի՞նչ ունես մեր շան
հետ, հեյ, ի՞նչ փառս ա ավել քեզ:

Շո՞ւն: Կարծես սառը ջուր լցրին որսորդի գլխին:
Նա աչքերը լայն բաց արած կռացավ որսի վրա ու
սկսեց պարանը թուլացնել:

Իսկապես որ շո՞ւն:

Չորս կողմից հավաքվեցին հովիվները և ծիծաղում
էին, իսկ որսորդը տխուր մտածում էր.

— Այ թե խաբվեցի՞, իսկ եթե Դուլիկը ինձ հետ
լիներ, անպայման կճանաչեր:

Ահա թե ով էր որսորդ Սուրիկը:

Յ Ա Ն Կ

	Էջ
Ժամ առաքիտը	3
Խորոշկի մաս	9
Նկարը	31
Վեճ	36
Սեպտեմբերի 1-ին	41
Մի ծառի պատմության	45
Վաղվա հերոսը	53
Կատակ	57
Դերասանի տղան	59
Աշխարհադրության դասին	64
Սղապարիկը	70
Մրցողները	73
Օղակավարը	78
Առաջին դասը	81
Քաջ որսորդը	86

Պատ. խմբագիր՝ Վ. ՀԱՄԱԶԱՍՊԵԱՆ
Գլխավոր սրբագրիչ՝ Ս. ԲԱԲԱՅԱՆ

ՎՖ 04882: Պատվեր 1317: Տիրած 4000: Հեղինակային 3, տպագր. 5³/₄ մամ.:
Հանձնված է արտադրության 8/XI—1949 թ.,
Ստորագրված է տպագրության 20/XI—1949 թ.

Հայպոլիգրաֆհրատի № 1 տպարան, Լենինի փ. № 65, Երևան, 1949

ԳԱՍ Հիմնարար Գիտ. Գրադ.

220030503

ԳԻՆԸ 2 Ռ.

[204]

Ն
30503